Financial Support:- Sri Narendra Kumar Jain
Virginia, U.S.A
Proccess & Digitized by:-ZEN INFORMATICS,
Devashram, Mahadeva Road,
Arrah, Bihar (INDIA)
Mob:- 09431419369

Only for study & research not for commercial use.

Manuscripts

JAINENDRA VYAKARAN

By

Devnandi

Copy ® Reserved for Sri Syadwad Mahavidyalaya, Varanasi

जै. व्या.

जैनेन्द्र-व्याकरण ५३

८०६५५
८६-१ लि० सं०८

जै.व्या. तिङीत्राप्रतिपूर्वाद्दिवः कन्युव्यषितत्रीत्यादिनाकन् अनोरवमस्वस्फादित्यरवमनपदांतेत्यादिनास्थानिवद्भावप्रतिषेधः असि
द्धंवहिरंगमंतरंगइत्यस्यानित्यत्वाच्चदीत्वं अथवात्रहलीतिदीत्वं नस्यनेतिप्रतीषेधः वस्मान्नभवतिरेफवकारांतस्यसस्यसप्र
तिषेधः इहकस्मान्नभवतिरीगतिरमरणयोः वीगतिप्रजनकांत्यशतेषुरिर्जेनु -------- स्थानिवद्भावात्तवहिरंगलक्षणत्वाद्वा
असिद्धत्वमितिनभवतिचतुर्थिनेइत्यत्रअतः खस्यवहिरंगत्वात्घोरूद्द्नोरेफोनास्तीतिनदीत्वं उणादीनामव्युत्पन्नत्वात् जि
जिः किर्योः गिर्योस्त्यादिसुहलीतिदीत्वं नभवतिव्युत्पत्तौवाबहुलवचनात् जीर्यतेः क्रिस्त्रवः रतिक्रिः ऋजरद्धोरितीत्वंरजत्त्वरे
फस्यत्तकारः --------- गृदृकुटिभिदिभ्यश्चेतिइः उडोरितिप्राप्तेउडीतिसोत्रोनिर्देशः ॥ दादुर्दैमोरसोसेः ७८ ॥ अ ६२२
दसः असकारस्यदात्परस्यवर्णमात्रस्यउवर्णादेशोभवति दकारस्यचमकारः अमुं अमू ---- अमून् अमुना अमूभ्याम् उत्त्वस्यासि

६

सः॰अनुदात्तेतोग्रहणादप्रासमित्वं आशिषितिनिपातनाद्भवति धुर्वीधुः दुर्वपदांतस्य वकारस्य ऊठ् भवति व्यमिति वय्ग्रहणमुत्तरार्थं
इकः इति किं अविभर्भवान् भकारे अकारस्य माभूत् व इति किं भिदच्छिद्र उडइति किं अविभर्भवान् चस्य वेर्माभूत् घोरिति साधुर्मुनिः
परस्येत्येव गीरौ गिरः । हल्यमकुर्छुरः ७६ ॥ हल्परौ यौ रेफवकारौ तदंतस्य धोरुड इकोदीर्घो भवति -------- वर्जयित्वा आस्तीर्णं
अवगूर्णं दीव्यति सीव्यति अभूकुर्छुर इति किं भेस्य धुर्वहति धुर्यः दिवि भवो दिव्यः कितं तस्ये दं ग्रहणं कुरुकुर्यात् ककुज्जौ चिकृत्त
निर्देशात् चिकीर्षति इत्यत्र दीर्घत्वं भवत्येव कुरुकुर्यात् आशिषि लिङ्योरित्येव चतुर इच्छति चतुर्यति दिवमिच्छति दिव्यति त्यस्य इमौ
रेफवकारौ इक -------- वेत्सवादेशः हल्परा इति विशेषणात् किं मुर्मुरीयती त्यत्र माभूत् अपदांतार्थं वचनं ॥ उदि ७७ ॥ धोरुद्
तौ यौ रेफवकारौ हल्परौ तयोरुड इकः दीर्घो भवति कीर्त्यते हूर्छितां मूर्छितान् पूर्विना धूर्वितान् बोरस्वाद् इत्यस्यासिद्धत्वादुन्नत्वं भ।

ष्यन्तस्यअदसःदात्परस्यएतःईकारादेशोभवतिअमीभिःअमीभ्यःअमीषाम्अमीषुअथ्यात्वाच हावित्यर्थनिर्देशःबहावर्थेवर्त्तमान
स्यादसइतिज्ञेयं पारिभाषिकेहि अमीइत्यत्रपरत्वासंभवान्नस्यात्।।वाक्यटेःपः८०।।वाक्यस्यटेःपोभवत्येषोधिकारोवेदितव्यःत्र
इत्यतिदूराद्भूते आगच्छभोदेवदत्ता३न्वाक्यग्रहणंकिंअंतस्यययास्यात् पदाधिकारात्तसर्वेषांपदानांमाभूत्तदोविनिर्दिं।।अतिं
श्वेतिअनेत्यस्याप्यचोयथास्यात्नधर्मेचविरत् अन्याथा अचावाक्येविशेष्यमाणोहलंतस्यनस्यात्त्अचोविशेष्यत्वेसर्वेषा
मचोस्यात्।।प्रत्यभिवादेस्प्रूद्रस्यस्यके८१स्प्रूद्रस्त्रीअसूयकविषयवर्जितेप्रत्यभिवादेयद्वाक्यंवर्त्तते तस्यटेःपोभवतिअभि
वादयेदेवदत्तोहं भो आयुष्मानेधिदेवदत्ता३अचाभिवाद्यमानेनगुरुणाप्रयुक्तमासीःपूर्वकंप्रियहितयुक्तेवाप्रतिवचनंप्रत्यभि
वादःअशूद्रस्त्र्यसूयकइतिकिंअभिवादयेतुषजकोहंभोअायुष्मानेधितुषजकस्पृद्वेपोनविहितःअभिवादयेगार्ग्यहंभोआ

सिद्धत्वात्प्राक्सत्विकार्यं भाव्योपिक्व चित्स्वं गृह्णातीत्युक्तं ततः स्थानेंतरतम इति मापि ------- वति असेरिति किं अदस
त्रिस्वेयः क्वचू असेरीति यद्यविद्यमानसकारस्येत्युच्यते अदः कुलं अदोत्र इत्यत्रापिस्यात् एवं तर्हि अः सिर्यस्मिन्नसोयमसिः
अकारीभूतः सिर्यस्मिन्नित्यर्थः तस्यास्यासेरुत्वं तेनसादाद्यत्वविषयेविधिः विषादित्वयो अदेरूपं चोक्ताविति अआदेशोक्त
नेरर्वाग्नतेदः यैर ------ विकारेंत्यसदेशस्येतिपरिभाषा चनाश्रिता तेषां अदसोद्रौ परत्वे उत्वं भवति अमुद्यङ् पृथगमूलं के
चिदिदं इति लत्ववत् वलील्कृप्यते ल्कृसः कल्पकः इत्यत्र यथा लारूशिकस्य रेफस्य ल्कारस्थस्य चलत्वम् एवमत्रापि अमुमुयङ्
परिभाषाश्रयणे तु केचिदंत्यसदेशस्य मुरमुयङ् इत्य दाद्य अविषये अरस्माडि चत्वारो भेदाः दादिति किं अमुया अमुमोः स्त्रियां
दैसौः परतः त्यदाद्यत्वे टापि आडिचापइति एत्वे अयादेशे च कृते अनेन ल इति पकारस्योत्वं मा भूत् ॥ वहत्विरितः ७६ ॥ वहौ निमित्तेनि

जै.व्या. ग्रहणं किं अन्यस्य माभूत् हे हयोरेव यथास्यात् प्रथमे हे हे ग्रहणो किं अनंत्ययोरपि यथास्यात् अन्यथा चकारटेः प्राप्नोति सूत्रारंभ
स्तु अनन्तोनंत्यस्येत्यादि बाधकः सं भाव्येन प्रयोगप्रग्रहणादनर्थकयोरपि भवति आगच्छ भो माणवक हे३ देवदत्त रति॥ अत्रोन
त्यस्याप्येकैकस्य रोः ॥८४॥ ऋकारवर्जितस्य रेरनंत्यस्यापि अंत्यस्यापि टेः एकैकस्य पो भवति हे३ देवदत्त३ देवदा३र३त्त३ देवदत्तान्त्र
ऋज्वरति किं हल्लामित्र न हल्लमित्रा ओरीरिति किं देवदत्तस्य वकारान्तपरस्य माभूत एकैकग्रहणं पर्यायार्थं॥ ओमभ्यादाने ॥८५॥
अभ्यादाने प्रारंभे यः ओमित्येष शब्दः अभ्यादाने पो भवति ओ३म् ऋषभं पवित्रं उँ३म् ऋषभमृषभमामितं प्रणामत् अभ्याद
न इति किं उँ भो दृदाति अयमो मृशब्दः प्रतिश्रवणे वर्तते॥ वाहे प्लुत प्रत्युक्तौ ॥८६॥ प्लुतप्रत्युक्तौ हेः पो भवति आकार्षीः कटं देवद ६८५
त्त३ इति पृष्टः अकार्षं ही३ अकार्षं हि अलावीः केदारं देवदत्त अलाविषं ही३ अलाविषं हि हे३ रति किं करोमि ननु शब्द प्रत्युक्ताविति किं देव

युष्मतीभवगार्गीस्त्रियांयोनभवति अभिवादयेआल्पहंभो आयुष्मानेस्थालितिविनिअत्र दंडिव दसंज्ञाच्चेपोनभवति संज्ञायोरे
भवत्येवयदातुविहि ठ यिसकामः संज्ञामसंज्ञा चतस्यकथयति तदाअसूयकोयमितिज्ञाते निंधस्त्वं दपलस्थालित्र नत्वंप्र
त्यभिवादमर्हसीत्यु च्यतेलोकव्यवहारात्प्रधानेकार्यसंप्रत्ययाद्वानामांतस्यगोत्रांतस्य चपविधिः इह नभवतिदेवदत्तकुश
ल्यसिदेवत्तआयुष्मानेधिदेवदत्तभो ३ आयुष्मानेधि देवदत्तभोराजन्य इ॰द्रवर्माहंभो आयुष्मानेधिइंद्रवर्म्मा ३ इ आयुष्माने
धिइंद्रवर्म्मन्वविशः इंद्रपालितोहंभो आयुष्मानेधिइंद्रपालिता ३ आयुष्मानेधिइंद्रपालितभोराद्स्यामात्येराजन्यविशोर्गौ
न्नत्वात्प्राप्तेविकल्पः॥ दूराद्धूते॥ ८२॥ दूरात्हूतेआह्वानेवर्त्तमानस्यवाक्यस्यटेःप्लोभवतिआगच्छ भोदेवदत्ता ३ दूराद्धूतेइति
किंआगच्छभोजिनदत्तयोःप्रयोगेहे हयो प्योभवति दूराद्धूतेहे ३ जिनदत्त॥ जिनदत्तहे ३ हे जिनदत्त जिनदत्तहे पुनर्हे हयो

जै.व्या. अरूपमार्थोस्मिन तु चिह्नं वः उपमार्थ इति किं कथं चिद्भ्रवीषि ह्रैक्षेन चिह्नं वः इति करणं किं चिह्नं वस्य माभूत् चाक्यैर्देवैर्थास्या
त्॥ को या सूपास स्मत्तौ मौ वा ८४०॥ कोपन्नः सूपास्म्मानि इत्येतेषु अर्थेषु मलौ परतः पोम्म वन्तिवा को ये मारायकाः मारायवकः अभिरूप
कात् अभिरूपक माराणवकमाराणवकः अभिरूपकअभिरूपकः इति ते अभिरूपं सम्मनौ माराणवका माराणवकः अभिरूपका अभिर
पकः माराणवकमाराणवकः अभिरूपकः शोभनः खल्वसि माराणवकः। कुत्सनमस्यातर्भूतं तत्कार्यत्वात् ज्ञातिके र ज्ञाति येय यदि के त्माद्दे
केरिकाते ज्ञातिः वाक्यादेर्बोध्यस्येत्यादिना द्वित्वं वेति व्यवस्थित विभाषाविज्ञानात् कोपकार्थे भर्त्सने पर्यायेणापः चौर चौर३ वृ
षल वृषल३ चौराचौर वृषलावृषला घातयिष्यामि त्वां बंधयिष्यामि त्वां भर्त्सने च मिडः आकात्त स्वांग युक्त स्पंदः प वि धिर द्वि ९९
त्वं च अंग चन्तु अंग व्याहरान् इदानीं सोस्यसि जाल्मम् इउ इति किं अंग देवदत्त। आकांक्षस्येति किं अंग पचैनं त्यरमां कोहत्तिम

दत्तःकटंकरिष्यतिरिमस्तुज्ञाविति किं देवदत्त कटमकार्षीर्हिवेति योगविभागः तेन सर्वस्वपविधिः साहसमनिच्छता वाप्रष्टव्योत्त
व्यः विचार्यपूर्वे ९७॥ विचार्यपूर्वपविधिमापद्यते अहिर्नुरज्जुर्नुस्याद्गुर्नु ३ पुरुषोनु द्वयोर्बहूनांवा वाक्यानां पूर्वस्य टेःप्लोभ
वति प्रतिश्रवणे च वाक्यस्य टेःप्लोभवति प्रतिश्रवणं श्रवणाभिमुख्यं प्रतिज्ञाने अभ्युपगमश्च अविशेषेण गृह्यते श्रवणाभि
मुख्ये देवदत्तभो किमार्थे चरति प्रतिज्ञाने कृतकः शब्दो भो एवं भवितुमर्हति ३ अभ्युपगमे भोज्यं मे देहि भो हंतेभेदास्यामीत्र
पूजिते ९९॥ पूजिते च वाक्यस्य टेःप्लोभवति शोभनः खल्वसि अग्निभूता ३ पदा ३ ऊँ कावेपि च ह्रुतप चोदेरित्यादिना आका
रद्भुतौ च अथवा शोभनः खल्वसि देवदत्ता ३ इत्युदाहरणं॥ चिदित्युपमार्थे १००॥ चिदित्येतस्मिन्नुपमार्थे प्रयुज्यमाने वाक्य
स्य टेःप्लोभवति अग्निश्चिद्भायात् राजाचिन्द्रूपान्नश्चिदिति किं राजेव ब्रूयात् अग्निर्माणवको भायात् इवशब्दस्य प्रयोगाप्रयोगयो

रपूर्वीग्राभूमार्त्तेरअत्रसर्वेषामपिपदानांकेचित्यमिछंति॥एचोदेःपूर्वस्यात्परस्येदुतौ।८२॥एचःआदिसंज्ञकस्यपप्रसंज्ञेपूर्वस्या
ईस्यत्र्याकारःपोभवतिपरस्यवाईस्यइदुतौभवतः प्रम्नोनपूजितप्रत्यभिवादेषुपदांतस्यचएचःप्लोभवतीतिज्ञापनार्थंप्रम्नोतेअ
गमःपूर्वोत्वामतअग्निनात्।इपटोरउपूजितेशोभनःखल्वसि अग्निभूतात्इपटातप्रत्यभिवादे आयुष्मानेधिअग्निभूतानर
पटान्उपरीगणानेविंदस्योनदस्योघातपिष्यामित्वाआगछभोअग्निभूत्तेरपदांतस्येतिवचनादिहनभवतिभद्रकोसिगोत्वरि
त्निपूजितेयःअदेरितिकिंअपात्तान्भोदनेकन्येरप्रम्लेपविधिःध्यावचिसंधौ॥८३॥अर्थवशाद्विभक्तिपरिणामःइदुतोर
चिपरतःपकारवकारादेशोभवतःसंधौविवत्तितिआअध्यायपरिसमाप्तेःसंधावित्यधिकारःअयाविंद्वंपटात्वुदकंसिद्धः ६८७
पविधिःसंधावितिज्ञापितंपुरस्तान्ततेनअचीकोयरीतियत्रयरादेशोनास्तितदर्थमिदंअचीनिकिंअयात्इगनेयटानउगत्तेसे

र्त्सन इत्यत्र अंगपठपुस्तके नेदं स्यात्॥ क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकांक्षं ८।७॥ क्षियाचेर्पंदस्यात्रोसनमासीः असत्कारपूर्विकाव्या

पारणा प्रैषः क्षियादिषु तिङंतमाकांक्षं पविधिलंभते क्षियायां यथ स्वयं रथेन याती३ उपाध्यायं पदातिं गमयति स्वयं ह ओदनं भुं

क्ते३ उपाध्यायं पदातिं गमयति स्व्यं ह उंदनं भुंक्ते३ उपाध्यायं सक्तून् पाययति याति भुंक्ते इति तिङंतमकालके आकांक्षम

पि तिङंतमाकांक्षमहणासामर्थ्यात् सुवंते सिद्धे वाक्यस्याशिषि पुत्रांश्च लप्सीष्ट धनं च वचनं अन्नं लप्सीष्ट इत्यस्यागम्यमान

तिङंतापेक्षस्यायं विधिः नानंत्ये कंपध्येषीष्टाः३ जैनेंद्रं च प्रैषे त्वं ह पूर्वं ग्रामं गच्छ३ देवदत्त उदक्षिराम गच्छतु आकांक्षमिति किं दी

र्घायुरस्तु प्रैषे इत्यत्र मादूहो द्धो वैव्वे क्षियेत्यनेन एङि पररूपापवादः एषः अनंत्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः प्रश्ने आख्याने च अनंत्य

स्यापि तिङंतस्य अंत्यस्यापि यस्य कस्यचित् पदस्य टेः प्लो भवति प्रश्ने अगमात् पूर्वांशमान् अग्निभूता३इ पदा३उ आख्याने अगमा

जै॰व्या॰ इतिकः॥भवन्भगवदघवतोवारिःकाववस्यो३भवेत्भगवन्नघवन्इत्येतेषांकौपरतःवारिर्भवतियदारिस्तदावतुवस्यचौकारः
रित्वेप्रतिभवतौदादीनांस्थानार्थेस्तान्निर्देशःसोर्थात्स्वशब्दापेक्षयाऽवयवार्थःसंपद्यतेअवस्येतिनिर्देशान्नानर्थकेऽन्तेलोविधि
रितिवासर्वस्यस्थानेओकारःहेभोःहेभवन्हेभगोःहेभगवन्हेअघोःहेअघवन्भवच्छब्दोभातेर्डवतुरितिऽवत्वंतःतेनविशेषवा
चित्वात्सवोधनम्मद्ग्रहणोलिंगविशिष्टस्यापिग्रहणंस्त्रीयेपरिभाषाविभक्तिविषयेनेष्यतेइतिस्त्रियांविधिर्नभवतिहेभवति
हेभगवतिहेअघवतिभोःइतिक्विसंज्ञकेशब्दांतरमस्तितस्यायंप्रयोगःभोसुंदरिभोमानरेन्द्राःसुखमाध्वमाध्वं॥उंदपूर्वस्ययोसिध
रितिवर्तमानोविपरिणम्यतेउंकारपूर्वस्यावर्णपूर्वस्यचरेःयकारादेशोभवत्यसिपरतःभोअत्रभगोयत्रअघोयत्रभोयाहिभगोयाहि ६८८
अवर्णपूर्वस्यसर्वत्रयात्लेदेवायासतेनरागच्छतिअनेतसूत्रेणनिर्वर्तितस्यउंकारस्यग्रहणादिहनभवतिगोरत्रपश्येअत्रउंदपूर्वस्येति

धाविति किं अग्रात इड इड् पटान् उ उ द कम्॥ इत्यभयनंदिविरचितायां जैनेंद्रमहावृत्तौ पंचमाध्यायस्य तृतीयः पादः समाप्तः
॥पुमः खय्यम्परे सोनुस्वारपूर्वः १ पुमित्येतस्याम्परे खयि परतः सोभवत्यनुस्वारपूर्वः पुमिति पुम्सः स्कांतस्येह ग्रहणेनुकरणे स्व
इति प्रत्याहारसाहचर्यात् अमोपि प्रत्याहारग्रहणं पुंस्कामा पुंश्चली पुंस्पुत्रा पुंस्कोकिलः पुंसिका मोस्यां पुमोसं चलयतीत्यादौ
ज्ञेये सकारस्यासिद्धत्वाद्द्वित्वं न भवति खयीति किं पुंदासः पुंगवः अम्पर इति किं पुंक्षुरः पुंत्सारः अनुस्वार इति विरोः संज्ञापूर्वः
कृतापुंस्व इत्यत्र पुंशब्दस्यानर्थकत्वात् अग्रहणं॥नश्छव्यप्रशान् २॥ नकारांतस्य पदस्य अम्परे छवि परतः सोभवत्यनुस्वा
रपूर्वः प्रशान्शब्दं वर्जयित्वा भवांश्छादयति भवांश्चकारीयति भवांश्छुडति भवांस्थरति भवांष्टिकते भवांस्तरति छवीति किं भवान्क
रोति अप्रशानिति किं प्रशांधिनोति मा नरति नत्वस्यासिद्धत्वान्नत्वाभावः अम्पर इत्येव भवान्सहकान्सेरोकुशलः आकर्षादिः क

जै.व्या. तेवइत्मत्रयदांतस्येत्येवरम्यते॥ नश्चापदांतस्यकलि ९॥ नकारस्यमकारस्यचापदांतस्यानुस्वारोभवति कलि परतः यशांसि
पिंतंसति अनुस्वारस्यासिद्धत्वातसंज्ञस्यमहतोरिति दीर्घत्वंमकारस्यरिंरसते अधिजिगांसतेसनिइउइतिगमादेशः अपदांत
स्येतिकिं हेराजन्भवान्स्यास्यति कलीतिकिं राजन्यः गम्यः॥ सम्राट् १॥ सम्राडितिनिपात्यते क्पेतेराजतौपरतः समोमकारस्य
मकारस्यवनिपात्यते सत्सुद्विषादिसूत्रेण क्विप्सम्राट्सागरः॥ हिम्येवा॥ १०॥ मइतिनिवर्त्तते हकारे हकारेमकारपरेपरतः मका
रस्यवानुस्वारोभवति किं ह्वलयति कथं ह्वलयति कथम्ह्वलयति ज्वलह्वलह्मलचलनइत्यस्यणिचि ज्वलह्वलह्मलनमा
मगेर्वेतिमित्संज्ञा हीनिर्किं कथंस्मरसिम्परइतिकिंकिंह्वलयति प्राप्तेविकल्पोयंवाग्रहणंवहुलार्थंतेनयवलपरे हकारेमका ६८८
रेमकारस्यवायवलाभवेति किंह्यः किंह्यः किंह्वलयति किंह्वलयतिविल्ह्लादयति किंह्लादयति॥ नपरेनः ११॥ नकारपरे हकारेच

किंमुनिरत्रअसीतिकिंवृत्तत्वंकुर्वीतिसत्वस्यासिद्धत्वाघत्वेप्रसज्येतरेरिलेवपुनरत्र।।व्योःखेचा५।।वकारयकारयोरसिपरतः
खंभवतिवापदस्य।।त्यनेनविशेषणात्पदांतयोर्व्योःसंज्ञातव्यम्पटइहपटविहरत्वाअत्रहद्धाव्रत्रवकारसाहचर्यात्यकारस्या
विशेषणात्खंमोअत्रमोयत्रासर्वत्रआस्तेसर्वशयास्तेरेचात्रआसतेदेवायासतेतेआसनेतेयासते।।हलि।।६।।असीतिवर्जितेव्योः
खंभवतिअसिहलिपरतःनित्यार्थंआरंभःदेवायांतिवातावांति वकारादेवलिव्योःखमित्यनेनयखंनाशंकनीयंतस्मिन्नप
कारस्यासिद्धत्वात्असीप्रतिहलोविशेषणात्किंवृत्तवकारेनीत्यत्रमाम्त्तश्चत्वंवनमीतिवृत्तवतद्धवनमावयेरिवूहत्व
यत्नेःपुनःक्विप्पूर्वत्रासिद्धेनस्थानिवदितिरोःस्थानिवद्भावोनास्तिअसितुहलिषंभवत्येवयत्तेहसति।।मोनुस्वारः।।७।।अ
सीतिनिवृत्तेमकारांतस्यपदस्यअनुस्वारोभवतिहलिपरतःअतेरवृतिधर्मंश्रिणोतिअयंपडिकःस्वर्गंसाधयतिपापंहंतिहली

जै॰व्या॰ भवतः॥ढोढेखम्१४॥ढकारस्यढकारेपरतःखंभवतिओढिग्ढंलीढापदांतेढकारस्यासंभवात्वचनात्पदमध्येविधिःनाति
हसंभवतिमधुलिट्ढौकतइतिढत्वस्यासिद्धत्वात्जश्त्वमत्रभविष्यति।ननुमध्येपिढुत्वस्यासिद्धत्वात्परेढकारोनास्तिनत्र
यदिवचनात्खंपदांतेपिस्यात्पदमध्येश्रुतिकृतमानंतर्यमस्तीतिनिभवतिपदांतेनश्रुतिकृतंनापिशास्त्रकृतंजश्त्वस्यासि
द्धत्वात्॥रोरि१५॥रेफस्यरेफेपरतःखंभवतिनीरक्तंदूरक्तंअग्नीरथःइंदूरथःपुनारक्तंवासःनिरनुबंधकग्रहणेनसानुबंधकस्ये
तीयंपरिभाषानेहाश्रीयतेरेस्यसुपीतिज्ञापकात्तत्ररेरेवसुपीतिनियमोनलभ्यतेइहयदिनिरनुबंधकस्यरेफस्यग्रहणंस्यात्इद
मेवतत्रानुवर्ततेइतिरेःप्राप्त्यभावान्नियमोनर्थकःस्यात्इहपदस्यावयवोयोरेफःतस्यखंभवतीत्याश्रयणात्पदांतस्यापिरेफ ६८॰
स्यखंअजर्घाइतिजगृधुइत्यस्माद्यङ्लुबंताल्लङ्सिप्हल्ङ्यापेङ्गितिसिपःखंधस्यढरेफेकृतेकलोजश्चितिधकारस्यदत्वंसिपिरिति

रतः मकारस्य वा नकारादेशो भवति किंहुते किंह्नुते कथंहुते कथंह्नुते॥ङ्णोःकुक्टुक्शरि १२॥ङकारणकारयोःपदान्तेवर्त्तमानयोः

वाकुक्टुक्इत्येतावागमौभवतःशरिपरतःप्राङ्क्षष्ठःप्राङ्षष्ठःपदान्तात्स्यःपरस्यछत्वार्थंपूर्वान्तकरणंप्राङ्क्स्ठेप्राङ्क्स्टेप्राङ्क्षायेकु

कःपूर्वान्तत्वात्परस्यनाघनइतिषत्वप्रतिषेधःटुक्सुगण्ट्षष्ठःसुगण्षष्ठःसुगण्ट्सेतेसुगण्सेतेसुगण्ट्सायेसुगण्सायेटुकःपू

र्वान्तत्वेपरस्यपदस्यटेरित्यादिनियमान्ष्टुत्वाभावः॥नश्छिशितुक् १३॥नकारस्यपदान्तस्यशकारेपरतःवातुगागमोभवतिअत्रापि

छत्वार्थंपूर्वान्तत्वेभवाञ्छेतेभवाञ्शेतेप्राङितिकिंप्राङास्तेश्चीत्येवकुड्ङोनेनेनुपरमदेहिनाचित्यत्रकस्मान्नभवतिअन्तर्हित्यस्ये

त्याश्रयमित्यवयवविभक्तिमाश्रित्यपदान्तत्वमस्तिइतिचेत् नायंदोषः त्याश्रयलक्षणेनपदत्वमुत्तरपदेएवभवतिनान्यत्रकथ

मितिचेत् भवन्स्यावरघवतइतिनिर्देशादन्यथाश्चघवत्तकारस्यापिजश्त्वंस्यात् एवंचपीतपपसोसुराजानाचित्यत्ररित्वनरेवन

जै॰ व्या॰ तेन्ने इश्चत्वात्खरियोकुपूतयोः परतः रेफस्य श्रुद्रत्येतावादेशोभवतः विसर्जनीयश्चकश्चुरोतिकः करोतिकश्कुनातिकः खनतिन्यच
तिकन्फलतिकः फलतिकिवलोजिह्वामूलीयोपध्मानीयावुच्चारयितुमत्रकौपकाकारपकारावुच्चारणार्थौइहटुकुयांभवः
ताकुः त्वंनार्य्यत्यइतिरेफस्यवहिरंगत्वान्नायंविधिः ननुसतिविसर्जनीयेश्चंतरोऽस्करेफस्यप्रतिद्वंद्वित्वात्तवहिरंगत्वंवि
सर्जनीयश्चासिद्धः कथंतन्मूलपरिभाषाव्यापारः चैषदोषः ईषत्सिद्धमसिद्धंकचित्सिद्धमित्याश्रयणाद्विसर्जनीयःसिद्धः
शस्सिश्च२० शरिपरतः रेफस्यसकारादेशोभवतिविसर्जनीयश्चकचरोतिकः चोतिकश्रुतेकश्चकतेकस्सरतिकःसरति॥ रश्च
सुपि२१॥ सुपिपरतः रश्चकारादेशोभवतिविसर्जनीयश्चचकारोविसर्जनीयानुकर्षणार्थः शरीत्यनुवर्ततेसुपीतिईपोवहोर्ग्र १८
हणं ययस्तुययःसुसर्प्पिषुसर्प्पिषुः इत्यत्रसत्वपत्वेनुम्व्यार्व्यवायइतिपरस्यपत्वेकृतेपूर्वस्यपदांतत्वानाद्यंतइतिप्रतिष

दइति रकारस्यरिचादेशः अत्ररोरीतिपूर्वस्य खंपरस्य विसर्जनीयः सवंस्पर्द्धर्य्य इवंतस्य अपास्याः रोरीतिनिर्द्देशाद्वाद्विफइति
विधानमनित्यं दोढस्यमितिनिर्द्देशात् दृणो नकारोप्यनित्यः॥ विरामेविसर्जनीयः। १६॥ विरामविषयेरेफांतस्यपदस्यविसर्ज।
नीयादेशोभवतिरेव: कविः साधुः स्वः अंतः विरामइतिकिं अग्निरत्रप्रातरत्रवायुर्वातिचिरनिर्वार्यास्यानुस्वारस्यां विरामः विसर्जनी
यइति अयोगवाहेषुविद्वद्दयस्यसंज्ञा॥ शर्ष्परेखरि १७॥ शर्ष्परेखरिपरतः रेफांतस्यविसर्जनीयादेशोभवति पुरुषः त्सरुकः
नरः त्सरति कृविसत्वस्यायमपवादः॥ कुचोः १८॥ शर्ष्परेखरीतिवर्जतेखरियोः कुपुनयोः शर्ष्परयोः परतः रेफस्यविसर्जनीया
देशोभवतिवासः क्षौमं अद्भिः प्सातेननुपूर्वेणसिद्धेकिमर्थमिदं अस्मिन्नुच्यमानेसपुरस्तादपवादःसनद्कु ष्पयोरेववाधकः
स्यात्नकृविसत्वस्यकुपोरित्यनेनारंभेणपुङ्ख्ययोर्वाधा पूर्वेण कृविसत्वस्येति॥ क्षयदेशात्॥ १९॥ शरिनिमित्तं खरीतिव

जै.व्या. स्यायध्मानीयोपस्येकुत्वविषयेउपध्मानीयस्यसत्वंवक्तव्येद्वित्वप्रतिषेधश्चअमुद्रःसमुद्रः कुएप्पपाजियतिर

तिरकारोघद्वेतुकुत्वादन्यत्रअसिद्धकौउवउद्रेरितिवचनात्तत्वत्वस्यासिद्धत्वात्तनस्कोरेद्रोपीतिद्वित्वप्रतिषेधः

उद्धिजियजिअत्रकिसंज्ञकस्येतिवक्तव्यमिहमाभूत्प्रातःकल्यंमुहुःकाम्यतिरेवकाम्येचवक्तव्यमिहमाभूत्गीःका

म्यतिधूःकाम्यति॥इणःषः२४॥इनःउत्तरस्यसकारस्यषकारादेशोभवतिकवर्गपवर्गादौत्येपरतःसर्प्पिष्कल्पंस

र्पिष्कःसर्प्पिष्काम्यतिकुधोस्त्यइतिअनेननिर्द्दिष्टस्यसकारस्यषत्वंअनेनविधीयतेइतिलक्षणामिदमधिकारस्त्र

इनःऊर्ध्वंयत्सत्वंविधीयतेतस्यइणाउत्तरस्यसकारस्यषत्वंभवतीत्येतदधिक्रियते॥उदुदुडोत्ययुम्मुहुसः२५॥त्यो- ६८

रिपूर्वेणासिद्धत्वंसर्वीयमारंभःइकारोकारोड॥रेफस्य...सकारादेशोभवतिकुधोःपरतःत्यपुम्मुहुसोवर्जयित्वानिर्द्दि

भ्यसनिस्तुत्वःविसर्जनीयपक्षेपरत्वात्षत्वंअयोगवाहस्यचाग्रहणेनग्रहणात्पूर्वेणासिद्धंनियमार्थमिदंरेरेवसुपिस
त्वविसर्जनीयोनान्यस्यगीर्षुसुप्येवरेरितिकस्मान्ननियमःसस्वेधूस्वस्येतिसकारद्वयनिर्देशात्।।ह्वि २२।।रोरि
स्तनोरेफमात्रमनुवर्त्ततेविसर्जनीयइतिनिवृत्तंढ्विपरतःरेफस्यसकारादेशोभवतिकण्डूनतिकष्टकारीयतिकष्टु
इतिकश्चरतिकष्ठीकतेकश्चरतिपुनश्चरति।।कुघोस्त्वे २३।।सइतिवर्त्ततेपदान्तस्यरेफस्यशकारादेशोभवतिकवर्गेप
वर्गादेशेपरतःपान्त्राकल्पककाम्याःप्रयोजयन्तिपाप्यंपयःपयस्पाशंअपस्पाशंयाप्येयासइतिपासःईषदसिद्धंपयः
पयस्कल्पंअयस्कल्पंआसिद्धोदेशादेशीयकल्पाःइतिकल्पःमहोरस्कःपयस्कःप्रयस्काम्यतिकुघोरितिकिंपयो।
म्यांनत्वत्रापिपवर्गत्वात्प्राप्नोतिखरीत्यनुवर्त्तनान्नभवतिस्यइतिकिंअपःकरोतिअपःपिबतिउथ्यआर्जवइत्य।

जै॰ व्या॰ तिसंज्ञकयोः रेफस्य सकारादेशो भवति कुघोः परतः नमस्कर्त्ता नमस्कर्त्तुं नमस्कर्त्तव्यं पुरस्कर्त्ता पुरस्कर्त्तुं पुरस्कर्त्तव्यं नमः शब्दस्य
सासादेरौदासीन्येन वर्त्तते ॥ तिरसोवा २७ ॥ तिरसो रेफस्य वा सकारादेशो भवति कुघोः परतः तिरस्कर्त्ता तिरस्कृत्य तिरःकृत्य ति
रोर्नेर्द्धौ वीह कृञोस्तिसंज्ञा इह तिरसस्तिसंज्ञकस्येति विशेषणं विषयद्वारकं तेनांतर्द्धौ विषये वा कृञो तिसंज्ञा विरहेऽपि सत्वं ति
रस्कृत्वा तिरःकृत्वा तिसंज्ञकस्येति किं तिरःकृत्वा कांडं गतः नात्रांतर्द्धिः प्रतीयते ऽन्तरेण कृत्वा गत इत्यर्थः पत्वमौदासीन्ये न ग
च्छति ॥ सुचः ॥ २८ ॥ सुजंतस्य परस्य योरेफः तस्य वा सकारादेशो भवति कुघोः परतः द्विष्करोति द्विष्पचति त्रिष्करोति त्रिष्पच
ति चतुष्करोति चतुः पचति अन्यस्मिन्नपूर्ध्वो वेत्येष विधिः द्विःकरोति द्विः करोतीत्यादि योज्यं द्वौ वारौ करोतीति विगृह्य द्वि ६३
द्वित्रिचतुर्भ्यः सुजिति सुच् द्वित्रिभ्यां परस्य कृत्वसुचो लुगिति प्रतिषेधात् अस्य चतुः शब्दस्य डरडइति प्राप्ते सत्वं विकल्प्यते इतः

हिराविश्चतुःप्रादुषःप्रायःप्रयोजयंतिनिष्कृतंनिष्पीतंदुष्कृतंदुष्पीतंबहिष्कृतं।बहिष्पीतंआविष्कृतंआविष्पीतंचतु
ष्कंटकं:चतुर्षुकंटकेषुभवइत्यणात्तद्धर्थेरस्येकृतेरस्योवनषत्वइत्यणानउपूत्यप्रादुष्कृतंप्रादुष्पीतंसर्वत्रइणः षत्यनुव
र्तनात्षत्वंतपरकरणंकिंगीःकरोतिध्वःकरोतिअत्यपुम्मुहुसइतिकिंमुनिःकरोतितपःपटुःपठतिपुंस्कामामुहुःकामा
तत्पुंस्कामेवात्रेरेफाभावात्प्रतिषेधोनर्थकःलत्तरांजरेणसत्वस्यविधानात्षत्वप्रतिषेधोप्ययुक्तःनैषदोषःश्रो
त्रहिमाव्येअविशेषेणसत्वमुक्त्वाइणःषइतिषत्वंबोध्यतेइतिप्राप्तिरस्तिइहभ्रातुःकरोतिपितुःकरोतीतिरात्सइति
सकारस्यविहितत्वेनाप्रत्ययस्यरेफइतिकस्मान्नषत्वंस्कादिषुभ्रातुष्पुत्रग्रहणंज्ञापकमेकोदेशानिमित्तस्यनभवतिनेष्ट
त्यैदेशेपुरुष्यंबहिष्कृतमित्यत्रबहिरंगत्वाद्देष्यविध्यो।षत्वं॥नमःपुरसोर्गत्योः२६॥त्यइतिनिर्दिष्टंनमस्पुरसइत्येतयोः

कार्थाभावेविकल्पोनभवतियदातुव्यपेक्षासामर्थ्यांत्तदाषुत्वमिति पूर्वेणविकल्पः परमसर्प्पिः करोति परमसर्प्पिष्करोतिइदमेव
चाषुत्वस्येतिप्रतिषेधवचनंज्ञापकंइसुसोरित्यत्रस्यग्रहणेऽप्यस्मात्सत्तदोदेरितिनियमाभावादधिकस्यापिग्रहणं॥
कृकमिकंसकुम्भकुशाकर्णीपात्रेनोकेः३१॥कृकमिकंसकुंभकुशाकर्णीपात्रइत्येषुपरतोऽकारात उत्तरस्यरेफस्याषुत्वस्य
सेसकारादेशोभवति कृकम्योः सर्वत्यंतयोर्ग्रहणं अयस्कारः पयस्कारः नयस्कामः यशस्कामः अयस्कांतः अयस्कंसः
पयस्कंसः कंसइतिकमेरव्युत्पत्तिपक्षेपृथग्ग्रहणं अयस्कुंभः पयस्कुंभः ग्रहणेलिंगविशिष्टस्यापिपयस्कुंभीगौरादि
त्वात्ङी अयस्कुशा पयस्कुशा अयष्टुचकर्णीयस्याः नासिकोदरौष्ठादिनाङी अयस्कर्णी शुनस्कर्णोऽमुकस्कादौअ ६८४
मस्यपात्रं पयस्पात्रं अपस्पात्री पयस्पात्री कृकम्यादिग्रहणंकिं पयःपानं अत्रइतिकिं गीःकारः धूःकारः नपरकरणंकिंभाः

पदस्याधिकाराद्व्यपत्वं ॥ इसुसोः सामर्थ्ये ॥ २८ ॥ इस् उस् इत्यन्तयो रेफस्य वा सकारादेशो भवति सामर्थ्ये सति कुप्वादिना सर्पि
ष्करोति सर्पिःकरोति सर्पिष्पिबति सर्पिःपिबति धनुष्करोति धनुःकरोति धनुष्पतति धनुःपतति सर्पिर्धनुश्च मतयः श्चा
ब्दाः इसुसन्ता व्युत्पत्तौ इति दर्शने नेत्यस्य नेत्यप्राप्ते अव्युत्पत्तौ उदुदु इति प्राप्ते विकल्पः सामर्थ्यं इति किं तिष्ठतु सर्पिः
पिबतु पयः ननु पदाधिकारे समर्थपरिभाषाव्यापारात् सामर्थ्यग्रहणं किमर्थं कवर्गपवर्गादिना तु नाव्यपेक्षालक्षणाए
व सामर्थ्ये यथा स्यादित्येवमर्थं इह माभूत् सर्पिः कालकं यजुः पीतकं इति सापेक्षमसमर्थमिति नायं पक्षस्तत्रास्थितः ते
नेहापिगमकत्वात्तत्सत्वं देवदत्तस्य सर्पिष्करोति ॥ सस्ये घुस्थस्य ३० इसुसो रेफस्य घुस्थस्य से सकारादेशो भवति सर्पि
कुंडिका सर्पिष्पात्रं धनुष्कांडः धनुष्पतिः पुनः समासग्रहणं नित्यार्थं अघुस्थस्येति किं परमसर्पिः कुंडिका पूर्वेणाप्यत्रे

तेभवतिइत्येपोधिकारोवेदितव्यः॥वस्यनित्यादेवायोः॥मुनिपुदेवेषुगीर्षुवासुप्रादुःसुउदइ्सुसिपवसुषा याइत्येकोरितिकिंयास्य
तिविवाशीःअपेक्षितिनिर्देशादिरापरेणाकारेणाग्रहीतेसइतिस्थानिनिर्देशोरकस्यस्थानित्वनिरत्यर्थः॥पुनःपग्रहणं
कुधोरित्यस्यनिरत्यर्थं उत्तरत्रनाघातंइतिप्रतिषेधात्परस्येत्येतदनुवर्त्तमानमिहविज्ञेयमारूपेणासेवध्यतेनुम्कार्यवा
येपिइत्थ॥नुम्व्यवार्यवायेऽव्यवायेपिइत्येकोरुत्तरस्यसकारस्यकारादेशोभवतिसर्पीषिधनूंषिअत्रनुमादेशात्नुम् अ
तेनेहनभवतिपुंसुशब्दवायेसर्पिष्षुरेःसत्वेकृतेपरस्यषत्वं॥त्यादेवायोः३६॥मद्दित्वइतिषत्वेघः---माम्वायेनेत्र
भितष्टाविस्यन्नचस्यटवर्गःस्यात्तवस्यचःपरस्यषत्वंभवति इतिदमपिनियमार्थंवचनेऽभिषिपिरुतिअत्राद्दिःप्रयो ६५
गोद्दित्वेगोःसिद्धत्वत्पत्वंसिद्धंसिद्धेसत्यारंभोनियमायस्थादीनामेवद्दयमाणानांचस्यषत्वंचेनचव्यवायेनान्येषांसु

कामःभास्करः इतिकस्कादौ अकेरितिकिंप्रातःकारः सइत्येवयशः करोति अधुस्यस्येत्येवपरमयशाःकारः कमेइणि उंतस्य
सूत्रेनिर्देशःकिंअयस्कांतः॥ शिरोधसोःपदे॥३२॥ शिरस्अधस्इत्येतयोरेफस्यसकारादेशोभवति पदशब्देपरतः॥ शिर
स्पदंअधस्पदंमयूरव्यंसकादित्वात्समासेइत्येवसिरःपदं॥ कस्कादौ॥३३॥ कस्कइत्येवमादिषुरेफस्यसकारादेशोभवतिय
थातेतत्रपठ्यंतेतथैवतेषांसाधुत्वंकस्कः किमःतसितस्यवीप्सायांया द्वित्वेकौतस्कुतः समुदायस्यामत्वेपिवचनात्त
आगतेर्यैरारआतुष्पुत्रःसेपिकृतोविधायोनिसंबंधादित्यनुपूर्वशः षइतिषत्वंशुनस्कर्णः असंसज्ञायांत्तायाआत्रो
ज्ञाइत्यनुपूर्वसंज्ञायांशुनस्कर्णः इतिसद्यस्कालःसद्यस्क्रीः संपदादित्वात्क्विपूतनभवःसाद्यस्कतनमस्कांडम् अयस्कांडं
तपस्कांडमेदस्पिंडः आकृतिगणोयमविहितलक्षणत्वमितिद्रष्टव्यं॥ इणकोःसषः॥३४॥ इणःकवर्गाच्चोत्तरस्यसकारस्यष

जै॰व्या॰ जोःपरस्यलिटीतिघोःपत्वप्रतिषेधस्प्रत्ययेरिति किंप्रतिसीदति।सांभे॥३९॥गेरिणःपरस्यस्तंभेःसकारस्यषत्वंभवति
अभिष्टभ्नातिप्रतिष्टभ्नातिअभ्यष्टभ्नात्पर्यष्टभ्नात्चेनचव्यवायेअभितष्टंभप्रतितष्टंभ्यतेस्तंभिःसौत्रोधुःतस्य
अषोपदेशत्पष्टत्वपोःप्रासप्रतिषिद्धेचाषत्वेसूत्रंप्रतिसंस्तंभार्थमुत्तरार्थंचपृथक्करणं॥अवात्लंबनाविदूरेवात्॥४०॥अ
निरार्थआरंभः॥अवाद्गेरुत्तरस्यस्तंभेःसकारस्यषत्वंभवतिआलंबनेअविदूरेचार्थेअवष्टभ्यआस्तेअवष्टभ्नातिअवा
ष्टभ्नात्अवतष्टंभअविदूरेअवष्टब्धेसेनेअवष्टब्धंसरत्आलंबनानि-----र्थेवषत्वःविदूरप्रतिषेधाच्चातिदूर
मासन्नेचसंगृहीत्वं।विष्वस्वनोशनेष४१॥वेरवाचोत्तरस्यस्वनेःसकारस्यषत्वंभवत्यशनेर्थेविष्वणतिसशब्दमश्ना ६९८
तीत्यर्थः॥अवष्वणतिव्यष्वणात्अवाष्वणात्चेणव्यवायेविषष्वाणअवषष्वाणविषष्वणाते॥अशनइतिकिंविस्वनतिअ

नोदीनां अभिसुपूषति अभिसिषासति स्यादीनां त्रस्यैवेति न त्राकं -------- येविधानमनर्थकं स्यात्॥ स्यासेनय
सेवसिचसंजस्वंजां ३७॥ गेरिति वर्जं गेः परेषां स्यासेनयसेवसिचसजस्वज इत्येतेषां सकारस्य षत्वं भवति अभिष्ठास्य
ति परिष्ठास्यति अटाव्यवायेऽभ्यष्ठात् पर्यष्ठात् चेन च व्यवाये अभितस्थौ अभिषेणयति अभ्यषेणयत् अभिषिरा
षिषति अत्रादेशसकाराभावात् आसेविधिः सेव इति भौवग्रहणं अभिषेवति निषेवति अभ्यषेवत् न्यषेवत् चस्य अ
भिषिषेव अभिषिंचति अन्यापिंचूतं चेत्त च व्यवाये अभिषिषिचति अभिषजति अभ्यषजत् चेन च व्यवाये अभिषि
षंक्षति अभिषजेते अभिषजते चेन च व्यवाये अभिषिषंक्षते गेरित्येव दधि सिंचति॥ स्वरोऽप्रतेः ३८॥ अप्रतेर्गेः परस्य
सदेः सकारस्य षत्वं भवति अभिषीदति निषीदति अभ्यषीदत् न्यषीदत् चस्य अभिषिषत्सति अभिषसादेत्यत्र सदित्वं

जै.व्या. मटव्यकायेवाघोभवतिपरिनिविरितिनिवर्त्तते पर्यषीव्यतन्यषीव्यतपर्यसीव्यतन्यसीव्यतव्यसीव्यतपर्यपहतन्यपह
तव्यपहत। पर्यसहतन्यसहतव्यसहतपर्यष्टौतन्यष्टौतव्यष्टौतपर्यस्तौतन्यस्तौतव्यस्तौतपर्यष्वजतन्यष्वजतप
र्यस्वजतन्यस्वजतव्यस्वजतसिवुसहस्तुयामप्रात्सेस्तुस्वंजेः प्रात्येविभाषा॥ निव्यभ्यनुपरेः स्यंदोजविषये॥ निविभ्य
भिअनुपरिइत्येतेभ्यः परस्यस्यंदेः सकारस्यवाषत्वंभवत्यजीवेनिष्यंदतेविष्यंदतेअभिष्यंदतेअनुष्यंदतेपरिष्यं
दतेनिस्यंदतेविस्यंदतेअभिस्यंदतेअनुस्यंदतेपरिस्यंदतेजलंअजीवइतिकिंअनुस्यंदतेमत्स्याः अजीवइतिपर्युदा
सोयंजीवाजीवसमुदायोजीवादन्योभवतीतिविकल्पः। सिद्धः अनुष्यंदतेअनुस्यंदतेमत्स्यादके ———— प्राद्ध ६।८।७
विकल्पः वेः स्कंदोते ४६ वेरुत्तरस्यस्कंदेः सकारस्यवाषत्वंभवत्यनेपरतः विष्कंभाविष्कंभातुंविस्कंभाविस्कंभुंअतइतिकिं

स्वनतिमुखम्स्व्यः नात्राभ्यवहाराविशेषे॥ परिनिविभ्यः सेवसितसयाद्। ४२। परिनिविइत्येतेभ्यः परेषां सेवसितसयइत्ये
तेषां कारस्य षो भवति सेचइति भौवादिकः सेवनार्थो धुर्गृह्यते परिषेवते निषेवते विषेवते पर्यषेवत न्यषेवत व्यषेवत चेन
व्यवाये परिषिषेवे विषेवे परिषितः निषितः विषितः परिषयः निषयः षिञ् बंधन इत्यस्य जनस्य च प्रदक्षांके। चितुग्रहस्य
हराम्मिक्षं निरएतेभ्यः एव परस्य षत्वमिनि सेवादीनां स्वरितत्वाभावाद्यथासंख्यं न भवति॥ सिवुसहसुट्स्तुस्वंजां ४३।
परिनिविभ्यः परेषां सिवुसहसुट्स्तुस्वंज इत्येतेषां सकारस्य षो भवति परिषीव्यति निषीव्यति विषीव्यति परिषहते निषहते वि
षहते सुद्रूपरिमिव प्रयोजयति परिस्कर्ता परिस्करोति संपर्युपात्कृञः सुड्भूषणे ‑ ‑ इत्यस्मात्सेउत्तरयोर्नाकंत इति प्रतिषि
द्धेषत्वे वचनं नेगेः परयोः षत्वसिद्धेः स्तुस्वंजोर्ग्रहणं मुत्तरार्थम् अप्राटो व्यवाये विकल्पो यथा स्यात्॥ ८ा८ा॥ ४४॥ सिवादीना

जै॰व्या॰ ध्वइत्यादिनेषु प्रतिषेधः इणाइति किं व्यवर्गोत्माभूत् प्रणीध्वं यत्नीध्वं पीध्वं लुङिटामिति किं स्तुध्वे स्त॰ध्वं लिङीति किं तध्वे

पीध्वं ग्रहणं किं अधीषी—ध्वं स्तुवीध्वमित्यत्र माभूत् धइति किं चोषीढ्मित्यत्र परस्मादेर्माभूत् गोरिति किं परिवेविषी

ध्वं अत्र धोः षकारस्य ईध्वं शब्दस्य समुदायः षीध्वं शब्दो ननु गोः परः अर्थवद्ग्रहणादि परिभाषा चानित्या तेन अनि

नलनुग्नग्रहणान्यर्थवता चान्यर्थकेनेति सिद्धं ॥ विटः ५२ ॥ इणोंताद्वोरुत्तरोयः इट् ततः परेषां षीध्वं लिटोः इट् पत्तेपर

लं स्तुति कृत्तमाश्रीयते लविषीढ्वं ल———ग्रहणेन ग्रहणात् पूर्वैरणानित्ये प्राप्ते अलविढ्वं अलविध्वं सेरिडागमो

न लुढं इति त द्रुहणाभावात् व्यवधानमस्तीत्यप्राप्ते लुलुविढ्वं लुलुविध्वे अत्र लिटश्चेवेडागम इति प्राप्ते विकल्पः इ ई१०८

णोंताद्वोरित्येव अशासिषीध्वं उपादिदीपिध्वे रत्यत्र दीडविजि हि पुडि तिष्ठुदिकोते इनेनाद्वोरणोंतर्यामिदस्समुदायमन्ते न पुटा

विस्कंभः विस्कन्नवान्॥ परेः॥४७॥ परेरुत्तरस्य स्कंदेः सकारस्य वा षत्वं भवति परिष्कन्ता न संज्ञके पियथा स्यादिति योग
विभागः परिस्कन्नः परिष्कंमे परिस्कंदः प्राच्यभरतेषु॥४८॥ प्राच्यभरतेषु परिस्कंद इति निपात्यते पचाद्यचि पूर्वेणापक्षे
मात्तस्य षत्वस्याभावो निपात्यते परिस्कंदो वरनिप्राच्यभरतेष्विति किं परिषंदः परिष्कंदः॥ स्फुरिस्फुल्योर्निर्निविः॥४९॥
निस्निनिवि इत्येतेभ्यः परयोः स्फुरिस्फुलि इत्येतयोः सकारस्य वा षकारो भवति त्रार्थ्यवायेपि षत्वं निःष्फुरति निष्फुरति नि
स्फुरति विष्फुरति विस्फुरति निष्फुलति निष्फुलति निस्फुलति विस्फुलति॥ वेःस्कभः षः॥५०॥ वेरुत्तरस्य स्कभ्नातेः सकार
स्य षकारो भवति विष्कभ्नाति विष्कंभकः पुनः षग्रहणं नित्यार्थं स्कंभिः सौत्रो धातुः षोपदेशः॥ इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोगो ढः॥५१॥
इणंतादङ्गादुत्तरेषां षीध्वंलुङ्लिटां धकारस्य ढकारादेशो भवति च्योषीढ्वं प्लोषीढ्वं अच्योढ्वं अप्लोढ्वं इति सर्वे चकृढ्व

जै॰व्या॰ गाङ्कुः अग्नीषोमौगोराभुरव्ययोर्मुख्येसंप्रत्ययादिहनभवति अग्निगुणसोमगुणौ अग्निसोमौमनुष्यौ अतएवाग्नेरात्वाभावः
अग्नि--------रपिच्युत्वान्निपदेनाद्युत्तेरतिप्रतिषेधः प्रान्त्यः मातृपितृभ्यांस्वसुः ५।७॥ मातृपितृभ्यांपरस्यस्वसृसका
रस्यषोभवतिमातृष्वसा पितृष्वसा अनादेशसकारोयं सइत्येववाक्येनभवति मातुःस्वसा पितुःस्वसा॥ वानुपि ५।८॥ अनुपिसेमातृ
पितृभ्यामुत्तरस्यस्वसृसकारस्यवाषोभवति मातुःष्वसा मातुःस्वसा पितुःष्वसा पितुःस्वसा नायाञ्अनुप॥ गिप्रादुर्भ्यांयव्यस्तेः ५।९
सइतिनिवृत्तं गेरिणः प्रादुःशब्दाच्चोत्तरस्यअस्तेः सकारस्ययकारादौ अजादौचषत्वंभवति अभिष्यात् निष्यात् प्रादुःष्यात् अभि
ष्यंति निषंति गिप्रादुः र्भ्यामिति किं दधिस्यात् मधुस्यात् यचीति किं अनुस्थः अनुस्थः अस्तेरिति किं केवलंसकारं क्रियावाचिनंप्र ६१८
तिगिसंज्ञायांषत्वे--------नुस्तइति अनुस्थः अनुस्थः अपत्येचतुष्पाञ्ढो ढञितिढञ्ढेसत्वमितिनुकारस्यखंप्रादःशब्द

विहितमिति द्वत्वं न भवति तस्मान्न नित्यो विधिः अस्ति स्थेयोगाता द्वोरुत्तरो लिट् तत्संबंधी व यकारः स्वंतर्हि वेति व्यवस्थित
विभाषा पूर्वमवलोकते जत्तो नापि विकल्पः॥ अंगुलेः संगः ५३॥ अंगुलेरुत्तरस्य संगस्य सकारस्य षत्वं भवति से संगः इत्यत्र सू
त्रेऽस्मिन्सुव विधिरिष्टः इति ङसः स्थाने सुः अंगुलिषंगो इदं अंगुलिषंगा यवागूः भावे कर्मणि च घञ्ः ------ अंगुलि
पदात्परस्य पदस्य षत्वारंभात विभक्त्याप्यवधानेऽसि समसज्यते॥ भीरोः स्थानं ५४॥ भीरोरुत्तरस्य स्थानस्य सकारस्य षत्वं भव
ति से भीरुष्ठानं सह इत्येव भीरोः स्थाने अधिकरणे मुद् प्रथम्यो गकरणं स्य षष्ठ्यर्थे॥ ज्योतिरायुषः स्तोमः ५५॥ ज्योतिस् आयुस्
इत्येताभ्यामुत्तरस्य स्तोमस्य सकारस्य षो भवति ज्योतिष्टोमः आयुष्टोमः विसर्जनीयः सत्वं वा नस्य शुत्वे स इत्येव ज्योतिः स्तोम
स्य दहने॥ स्तुत्सोमौ चाग्नेः ५६॥ अग्नेरुत्तरयोः स्तुत्सोम इत्येतयोः स्तोमस्य च यः सकारस्तस्य षो भवति अग्निष्टुत् किंचेन

जै॰व्या॰ गोपिद्वित्वेसमुदायस्यैवार्थवत्त्वान्नकेवलस्यथोनोपिचस्याविषुषुपतुःविषुषुपुरित्यत्रपूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्वइतिसुपिःषुत्वमप्तोद्विरु
च्यतेएरित्येवनिर्गतास्रुतिःनिःस्रुतिः॥विकुशमीपरेःस्थलम्॥६१॥विकुशमीपरिइत्येतेभ्यःपरस्यस्थलसकारस्यषत्वंभवति
विष्ठलंकुष्ठलंविकुयदिनिसंज्ञौत्तरास्थलशब्देनाजंतननिकुप्रादयइतिसःअनिसंज्ञौचेन्नतास्तःशमिष्ठलंइतिसंज्ञायात्वेधा
योःक्वचित्स्वोवेतिप्रःपरिष्ठलं॥अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुसेकुशंकंगुमंजिपुंजिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यःस्थः॥६२॥अ
म्बाअम्बागोभूमिसव्यअपद्वित्रिकुसेकुशंकुअंगुमंजिपुंजिपरमेबर्हिस्दिविअग्निइत्येतेभ्यउत्तरस्यस्थास्सकारस्यषोभवति
अंबाष्ठःसंज्ञायांतुत्वेवायोःक्वचित्स्वोत्वेतिप्रादेशोहजेसव्येवाष्ठःअम्बष्ठःगोष्ठःगावःतिष्ठंत्यस्मिन्नितिघजर्थेकविधानंभू ६
मिष्ठःसव्येष्ठःसारथिःअपष्ठुःद्विष्ठःत्रिष्ठःकोकुत्सितंवातिष्ठतीतिकुष्ठःसेकुष्ठःसकुष्ठःअंगुष्ठःमंजिष्ठःपुंजिष्ठःपरमेष्ठःब ७००

स्यनुक्रमत्वस्विधिवप्रयोगात्प्रत्युदाहरणंनास्ति॥निर्दुःसुवेःसुपिसूतिसमाः॥६०॥निस्दुस्सुविइत्येतेभ्योगिम्यउत्तरेषांसुपिसुतिस
मानांसकारस्यषोभवतिनिष्पुलःदुःषलःसुषुलःविषुलःनिःषूतिदुःषूतिःसुषुतिःविषूतिःनिःषमःदुःषमःसुषमःविषमःनिष्क्र
क्रोसर्वत्रसुदुर्भ्यांयोगेषत्वंनेष्यतेइतिवचनंसुदुरोःप्रतिषेधोनुमविधितत्वषत्वणत्वेष्वितिवचनात्समइतिसर्वादिषुपठि
तेतस्यषमस्तवैकल्पइत्यनेनच्युत्पत्तिपक्षेपिग्रहणंसतिनिरितिसूत्रैःसूयतेसुवतेस्वतत्वंतमेवरूपंसमशब्दसाहचर्यात्दुःखाः
नेनेन ------ पीतिविहितनिर्देशादिहमाभूत्विसृत्वप्रइतिविसुष्वापेत्यत्रतर्हिकस्मान्नभवतिहलोनादेरितिविकल्पेषत्वा
ज्जिरितिसुपिरत्वनास्तिनेषयुक्तःसमाधिःहलोनादेःस्वात्प्राग्जिर्भवतिइत्युक्तेःएकदेशाविकृतेस्यचानन्यत्वात्सुपिरेवाय
मितिप्राप्नोतिस्यादीनामेवचस्यनान्येषामित्यपिनास्तिसुनोत्यादिषुसनियमोनिर्वर्तकः॥ए ---------- पिःद्विमयो

जे॰व्या॰ द्रूनिषेवणांसंज्ञेषा एतिसंज्ञायामगकारान्त् हरिषेणः साधुषेणः एनीति किमर्थं हरिसखिः संज्ञायामिति किं प्रष्ठीसेनास्य पृथुसेनः
अगकारादिति किं विष्वक्सेनः इण्कोरित्येव सर्वसेनः नक्षत्राद्वा एतीसंज्ञायांअमकारात् ।। रोन इत्यस्य कर्णोरिषजिरुपं अभि
निस्तन्यतइति अभिनिष्टानो विसर्जनीयः अभिनिस्तानोऽन्यः कपिष्ठलो भवति गोत्रशब्दश्चेत् कपिस्थलो यस्य कापिष्ठलिः
आद्यः पुमानः पत्यसंततेः प्रवर्त्तयिता लोके गोत्रेतेनोऽन्यत्र कपिस्थलं प्रष्ठ इति प्रात् स्थस्य षत्वमग्रेगामिनि गोप्राप्ति ष्ठते इति प्रष्ठो
देवदत्तः प्रष्ठो गौः प्रस्थ इत्यन्यत्र अग्रेगामिनीत्यनुमतीति णत्वं न भाभूत् कुसिगमीति गेः स्थस्य प्रतिषेधः वेस्तृस्य च
न्नासनयोः षत्वं विष्टरो वृक्षः विष्टरमासनं विस्तर इत्यन्यत्र वेः स्तारस्य छंदो नाम्नि षत्वं विस्तारः पंक्तिछंदः विष्टारः वृहतीछंदः ७०१
छंदः स्वाविनिघज्पदस्या विस्तार इत्यन्यत्र गविपुधि पूर्वस्यास्थिरस्य संज्ञायां षत्वं गविष्ठियेरा युधिष्ठिरः गोत्राद्वाद्हलंतादपिनि

ह्रि:ष्ठःरिविष्ठः।अग्निष्ठःसर्वत्रसुपिस्थःइतिकःस्थइत्यकारान्तःनिर्देशःकिंगोस्थानंगोस्थिति:अथसव्यष्ठःसारथिःपरमेष्ठि:वि
धिःपरमेकिदित्तिइतिचकचंपत्वंसुषामादिषुनोद्रष्टव्योषेऽकृनिवहुलमितीयोनुप्र॥सुखामादिषुच८।३॥सकारस्यषोनभ
वतिस्पत्तेर्निनिसामंशोभनंसाम्नास्यसुषामाएवंनिःषामादुःषामासुषेवःनिःषेवःदुःसेवःसुःपूजायांनगिनिरितिसोर्नि
र्देशोध्वत्रियातेंरविषयत्वाद्गीत्वमितिगिन्निस्तगंषत्वंनास्तिगिन्नेष्वपिसिवते:सोधोगाविनिप्रतिषिधोमामत्तसुषंधिःनिःषं
धिःदुःखंधिःअयमनादेशसकारःसषुदुःष्ठनिष्ठतेरौणादिकःकुःअत्रनबाधंनइतिप्रतिषेधःप्राप्तःगौरिषस्यःआसिजिष्यां
किरिनित्यिःगौर्याःसक्थीवसक्थियस्येतिक्सेस्वांगाद्धेत्विसक्तइतिटःसांनःअनडुभोपुंसोत्वतीनिटिखंत्वेद्यापोरित्यादिना
प्रादेशःअतिमिकाप्रनिपूर्वास्नाने:आनोडावितिकःटापूतदेत्तातस्वार्थिकःपुनस्थाप्रकेराइतिप्रत्ययस्यआदिनेत्वेनोषिविकारं

जै॰व्या॰ स्तब्धप्रतिस्तब्धइतीमौशब्दौनिपात्येतेनिस्तब्धः प्रतिस्तब्धः क्तेपरतः स्तंभेरितिषत्वप्रतिषेधः॥सोढः ७२॥सहेः सोढ्भूतस्यषत्वंनभ
वतिपरिसोढा परिसोढुं परिसोढव्यं एवंनिसोढाविसोढापरिनिविभ्यः सिवुसहसुट्स्तुस्वंजस्वंजामित्यनेनप्राप्तिः सोढ्भूतग्र
हणंकिं परिषहतेनिषहतेसोढइतिसहेः सोढ्भूतस्यानुकरणंऽस्मान्निर्दिष्टं॥स्तम्भूसिवुसहांकचि ७३॥स्तम्भूसिवुसहइत्येतेषां
कचिपरतः षत्वंनभवति अभ्यतस्तंभत् पर्यतस्तंभत् स्तंभेरित्यष्टाचेन व्यवायेणिनिमित्तं षत्वंप्रतिषिध्यते सिवुसहोस्तु परीनिविभ्यः
परयोः वाऽइतिविकल्पः प्राप्तः पर्यसीषिवत् न्यसीषिवत् व्यसीषिवत् पर्यसीषहत् न्यसीषहत्॥व्यसीषहत् सर्वत्रणियुक्तात्स्त्रिचित्रि
यतेगिलक्षणस्यषत्वस्यायंप्रतिषेधोनतुलोपक्षायोरित्यनेनवाऽङ्गुतस्यव्यवहितत्वात्॥सुजःस्यसनोः ७४॥सुनोतेः सकारस्यतेस्य ७०२
सनइत्येतयोः परतः षत्वंनभवति अभिसोष्यतेपरिसोष्यते अभ्यसोषत् पर्यसोषत्सनि सुसूषतिनेतद्युतं षणिचात्सोतिस्यपोरेवाति

पात्वनारीयोनुप्रगविस्थिरो युधिष्ठिरः इत्यन्यत्र।।नाबेते।६७।।परस्य आबेते च षत्वं न भवति दधिसिंचति मधुसिंचति अ
भिस्तन्ववायुस्तन्वइक्कोःस्यादेशयोरिति षत्वे प्राप्ते निषेधः।।सात्।।६८।।सादित्येतस्य च षत्वं न भवति अग्निसात् मधुसात्।।सि
चोपडि।६९।।सिचो यडि परतः षत्वं न भवति सेसिच्यते इत्यादेशयोरिति प्राप्तिः अथाभिसेसिच्यते इत्यत्र गिलत्तरो षत्वं क
स्मान्न भवति सेसिच्यते इत्यादेशयोरिति प्राप्तिः अथाभिसेसिच्यते इत्यत्र गिलत्तरो षत्वं कस्मान्न भवति येन नाप्राप्तन्यायेन।
नाधंत इति अस्यैव प्रतिषेधस्य बाधकं गिलत्तरो न सिचोपडीत्येतस्य अथवा पुरस्तादपवादा अनंतरान्विधीन् बाधंते नोत
रानिति पडि सर्वत्र प्रतिषेधः पडीति किं परिषिषिकृति।।सेधो गतौ।७०।।सेधतेर्गत्यर्थस्य षत्वं न भवति अभिसेधति प्रतिसेध
ति गाःस्यासेन यसेवेत्यादिना प्राप्तस्य प्रतिषेधः गताविति किं प्रतिषेधयति पापं निवारयतीत्यर्थः।।नित्स्त्वप्रतिस्तब्धे।७१।।नि

 ग्रहणमुत्तरार्थं अव्यवायेणत्वेनापि सिद्धमेतत् अट्कुप्वाङ्व्यवायेपि ७७॥ अट्कुप्वाङ् इत्येतैर्व्यवाये अव्यवायेप्यनेन यकाररे
फाभ्यामुत्तरस्य नकारस्य णो भवति अट् वर्षेण रथेण गिरिणा मेरुणा कुनिष्केण पुष्केण अर्केण मूर्खेण वर्गेण दीर्घेण पुष्पे
ण सर्प्पेण दर्प्पेण रेफेण गर्वेण दर्भेण धर्मेण आङ् पर्याणद्धम् निराणीतम् अर्केण न द्रुहणेनैव सिद्धे आङ् ग्रहणं पदव्यवायेपि
सवाधनार्थं अराद्दिग्घेकेनानेकेन च व्यवाये णत्वं ज्ञातव्यं उभयथा वाक्यपरिसमाप्तेः अयणात् यथा गर्गैः सह न भोक्तव्य
मेकेनानेकेन च सहनमुज्यते इह केषां णत्वं च हरणे हं हरणीयं च हस्तु हन्ते हृ हिंसार्थाः च हरणं च हरिणं यमिति अनुस्वारस्यायोग
वाहत्वात् द्रुहणेन ग्रहणमिति णत्वं न दुनं अयोगवाहोयं नेष्टत्वात् तदा भवेदिरिविरविग्नाविल्यस्य रिणवनेरिणवनीयं।
कुल्यखाभावादनुस्वारो नास्तीति णत्वाभावः न णीयमित्यत्र परस्य णत्वस्यासिद्धत्वादनुस्वारोऽस्तीति णत्वं भवति॥ पूर्वपदात्स्वा

नियमाचाप्राप्तिःइदंतर्हिअस्मिसुसुनिआत्रापिचेनवचस्यतत्रोक्तंगिनिमित्तंस्यादीनामेवषत्वंनान्यस्येतिविपिनस्युदाहरणान्त्र

भिःसुभःस्त्वेविसर्जनीयेचकृतेषत्वेणीतिनियमाभावात्प्राप्तस्यप्राप्तंषत्वंप्रतिषिध्यतेस्यसनोरितिकिंसुपाव।।सदिस्वञ्जोःपर

लिटि।७५।।सदिस्वजिइत्येतयोर्लिटिपरतःपरस्यषत्वंनभवतिअभिषसाद्निषसादविषसाद्अभिषस्वंजेनिषस्वंजेलिटि

स्वंजेर्वानस्वंभवतिइत्युपसंख्यानत्वेअभिषस्वजेनिषस्वजेसदेःचेनन्यथायस्यदाप्रतौरिंजिस्वंजेक्तःस्यासेनयेत्यादिनाष

त्वेप्राप्तेप्रतिषेधः।।प्रोनिरणःसमाने।।७६।।परस्येणिवर्तमानेसमानइत्यनेनसमानाधिकरणांज्ञापयतेषकारेरेफाभ्यामुत्त

रस्यनकारस्यणकारादेशोभवतिसमानेपदेचेत्तुनिमित्तनिमित्तिनोभवतःकुष्णातिपुष्णातिआस्तीर्णाविस्तीर्णासमानइ

तिकिंमुनिर्नयतिसाधुर्नयतिस्वंगोधिविकरणयोरचेत्यत्रराल्तनिर्देशात्ऋकारादपिपरस्यणत्वंभवतिजिस्त्रणांमानणांषकार

अगइत्यनन्तरस्यनियमस्यप्रतिषेधःप्राप्नोतीतिचेत्तन्नकोदोषःखौचासौचपूर्वैरारागात्वंस्यात्एवंतर्हिपुगइतियोगविभागःते
नविधिनियमयोःप्रतिषेधः॥वनंपुरगामिश्रकासितुकासारिकाकोटराग्रेभ्यः॥२८॥खाविति वर्तते पुरगामिश्रकासितुका
सारिकाकोटराग्रइत्येतेभ्यःपरस्यवनेविनम्यतेविनामइतिषत्वणत्वयोःसंज्ञापुरगावणमिश्रकावणंसितुकावनंको
टरावणंनासिक्तेपूर्वपदस्यगिरिवनेकिंस्तुलुकाकोटराद्योःखावितीदीर्घत्वंवनस्याग्रेअग्रेवनंराजदन्तादित्वात्पूर्वनिपातः
ईयोषलइत्यनुपूर्वसिद्धेसत्यारंभोनियमार्थःएतेभ्यएववनेविनम्यतेनान्यस्मादितिकस्मान्ननियमःएवंसतिपुरगादिनियमः
स्यान्नवनेत्वनियतंतस्यखौपूर्वैरीवैरीणत्वंसिद्धमित्युत्तरसूत्रेखावपिप्रादिभ्यःपरंवनंविनम्यतइत्यपिशब्दोनर्थकःस्या ७०५
त्गायतेपुरगादिभ्यएववनेविनम्यतेइतिनियमःपुरगादीनांकृतदीर्घानामुच्चारणात्किंयत्रैवदीर्घत्वंतत्रैवणत्वंयथास्यात्इर

वृ॥ः७४॥ खु इति वर्त्तते षकाररेफवतः पूर्वपदात् अगकारान्तात् उत्तरस्य नकारस्य णो भवति खु विषये सुप्पणखी श्रीनेद्रिणाद

स्यत्तु भारि खुणत्वं निषिद्धं खरणसः वाध्रीणसः खाविति किं सुखनासिकः दीर्घनासिकः अग इति किं ऋगायनं तु आदिषु ए

नमनतस्मीति शब्दयोः प्रतिषेधवचनं ज्ञापकं रुकारस्याड्फाद् जे इति नव्यवहितात्परस्य णत्वं भवतीति णत्वप्राप्तिः निय

मार्थोयं योगः पूर्वपदात्खावेव नान्यत्र अथ पूर्वपदादेव खाविति कस्मान्न नियमः एवं सति खु नियमः स्यात् अखुविषये पू

र्वेणणत्वसिद्धेः वार्त्राहणमित्याद्यारंभो नर्थकः स्यात् अत्र संकेते समुदायाद्याविभक्तौ नपां समुदायस्यैकपदत्वे पूर्वेण

प्राप्तिरस्तीति नियमो घटते पूर्वपदत्वे तु समर्थमाणाव्यवाये स्वं पूर्वपदशब्दश्च सप्त चित्राब्दः तेनोत्तरपदस्यस्य नकारस्य णा

त्वं नियमो निवर्त्तयति न पूर्वपदस्यस्यनापि सस्यस्य करणाप्रिपः खारयाणणः करणांप्रियमस्य खरयस्यापत्यमिति विग्रहः

नेहनभवति भद्रदारुवनेविनम्यतेइति अस्वार्थेयंविभाषास्वेत्वसिद्धत्वान्नियमेनवाच्यतेयदि पानप्रयोगोस्तिविभाषेतिव्योग
विभागान्नियमबाधाद्रष्टव्या बहुत्वनिर्देशात्पर्यायार्थः कृत्स्नस्य निम्नहरोहद्राक्षाणामपिग्रहणं यतः फलीवनस्पतिर्ज्ञेयोवृ
क्षाःपुष्पफलोपगाःपुष्पफलेअन्यतरस्योपगकेनियेतेवृक्षाः तमयोवनस्पतिःस्वरूपोभवत्येववृक्षस्तुनावश्यंवनस्पति
रितिवनस्पतिग्रहणंकृतं एतेभ्यइतिकिं शिरीषवने शिरीषाणामदूरभवोग्रामःतस्यवनचरणादेरित्युपडसिकृतेयुक्तव
दुक्तिलिंगसंख्येइत्यनेनलिंगसंख्ययोरेवातिदेशोनवनस्पतित्वस्येतिणत्वाभावः। अनोह्नः ८२॥ आकारांतात्पूर्वपदादु
त्तरस्यअह्नोनकारस्यणत्वंभवतिपूर्वाह्णः अपराह्णःपूर्वापरप्रथमादिसूत्रेणासमासः राजाहःसखिभ्यष्टइतिटः एभ्योह्नःइत्य ७०५
ह्लादेशः अनतइतिकिं निरह्नः दुरह्नः निर्गतमह्नः दुष्टमहइतितत्पुरुषःरांकिंपराहृतमहःपराह्नः अन्हइतिसूत्रेह्नइतिपठितेरेणवां

मेवज्ञापकमनित्यं घौरीत्वमितिनितिनलंचकर्णाः विद्धकर्णाः अलिक्लवकमलरुक इत्येवमादि सिद्धं प्रानन्निर्ः शरेक्षुप्लक्षाम्रका
र्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽस्वावपि॥ ८०॥ प्रअंतर्निर् शरइक्षुप्लक्षआम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षा इत्येतेभ्यः परं वनं विनस्यते अस्वा
वपिस्वावपि च प्रवणं अंतर्वणं निर्वणं शरवणं इक्षुवणं प्लक्षवणं कार्ष्यवणं खदिरवणं पीयूक्षावणं प्रगतं वनं अंतर्गतं वनं
निर्गतं वनमिति विग्रहः शरवणादिषु नासः ये औषधिवनस्पतिशब्दान भवंतितेभ्यः अस्वौस्वौ च पूर्वाभ्यामप्राप्ते विधिः ओष
धिवनस्पतिशब्देभ्यस्तु स्वाव प्राप्ते विधिः अस्वौ तत्तस्सूत्रेण विकल्पप्राप्ते नित्यार्थं च वचनं अपिशब्दस्य पूर्वसूत्रे प्रयोजनमुक्तं।
विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः ८१॥ औषधिवनस्पतिशब्देभ्यः परं वनं विभाषा विनस्यते ओषधिभ्यः दूर्वावणं दूर्वावनं व्रीहिव
णं व्रीहिवनं वनस्पतिभ्यः करीरवणं करीरवनं अरुकवणं अरुकवनं व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् द्व्यक्षरत्र्यक्षरयोर्विकल्पः ते

जै.व्या. । हयोर्ह्रोरपानिसुरापाशिद्दीस्पेरासरापेराश्रात कः इति कः सुरम्यां वा विपिवते सुरारिध्वोः पिव इति टक् पुनर्नयहं नित्यार्थं । कुमति
२८ । कवर्गवति च योम इदं नुम्विभक्तौ नकारस्य णत्वं भवति इत्तु युगिणौ करयुगिणौ इत्तु युगाणि करयुगाणि इत्तु युगेण करयुगेण अ
नेकाच्त्वं यथैव चनं कावितिसिद्धे तुमनीतिमत्वर्थीयः किं पंकवर्गाद्दावपि द्वौ प्रयोगार्थं अन्यथा येनानालिविधिन्यायेन कवर्गाद्दावेव स्यात् ।।
गेरसेपि विहृते २९ गेरुत्तरस्य सामर्थ्याद्धोर्विकारस्यासेपि णो भवति । ७॥ असे प्रणामति सि प्रणापकः परिणापकः विक्षिपन इति विहृतिः
नकारः अनयवविकारे च समुदायस्य धोर्विकारः यथैकदेशान्नकारे लं हृतो देवदत्त इति तत्रो विहृतिं प्रति क्रियायोगित्वात् आदीनो गित्वं
गेरिति किं तुनिर्नयति निर्गं प्रगतानायका अस्मात् ग्रामात् प्रणायको ग्रामः अपि य हत्वाकिसे पूर्वे पदात् स्वाविति नियमात् णत्वेन स्या
त् न तु णत्वे स्यासिद्धत्वान्नियमप्राप्तिः इदमेवापि ग्रहणं ज्ञापकं न योगेपायोगो सिद्धोपि तु प्रकरणे प्रकरणमसिद्धं भवति तेन मिहृ ७०६
तेर् दुकृतमित्यत्र इणः पइति पत्वे क्रियमाणे इदुदु इति सत्वेनासिद्धे विहृतेरिति किं प्रवत्पति प्रनर्तकः अयमोपदेशिको नकारो नतु

नःसूत्रेस्मिन्सुब्विधिरिष्ट इतिस्थाने वा निर्देशाद्व्याख्येयाः अह्न इति अकारान्तनिर्देशाद्दीर्घाह्नीत्रावृदित्यत्र न भवति दीर्घाण्य
हान्नस्यामितिवसेवोद्ग इति नाडीविधिः। वाहनमाहितात् २३॥ कालसामान्येवोढव्यंवाह्यंवाह्याद्दुत्तरस्यवाहनस्यणत्वंभवति उह्य
तेनेनेतिवाहनंप्रज्ञादित्वात्स्वार्थिकोण् अतएवनिपातनाद्दुडोदीर्घत्वंइक्षुवाहणंशरवाहणंकर्मणिताःसःवाहनादितिकिंसुर
वाहनंसुरस्वामिकमित्यर्थःएवंनस्वाहनंनात्रवाह्यात्परंवाहनंकिंतुवाहनात्तत्वाद्यवाहकसंबंधेणत्वमेवत्येवंसुरवाहणंनस्वा
हणंस्वपूर्वेणासिद्धंणत्वंणार्वाहणा इति॥ पानंदेशे २४॥ पाननकारस्यणत्वंभवति देशेवाभ्येसर्वत्रपूर्वपदस्यान्निमित्तादित्यर्थो
तेकपाणपाणाः गांधारयः क्षीरपाणाः अंध्राः सौवीरपाणाः द्रामिलाः सुरापाणाः प्राच्याः अतिशयोनगम्यनेनास्थानात्तृक्षधर्ममिति
मनुष्याभिधानेदेशाभिधानंपीयतेइतिपानंयुष्माकमनुवर्तनेनादिहनभवति आचार्यपूनास्तनीयपूनाप्रयकानियरिपक्कानिदीर्याहृह्
श्यदिति॥ एकाजुत्तरपदेणः २७॥ एकाचिधोःपूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्यसमस्तंतुम्विभक्तौनकारस्यणःकारस्यणकारोभवतिब्रह्महणोवृत्र

जै॰व्या॰ त्वयोःसामान्यस्यचनग्रहणंअस्यसेषत्वेनोत्तरत्वेनित्यव्यवस्थितविभाषातःसर्वमिदंलभ्यतेप्रणिष्यतिप्रणिष्य
न्ताप्रणिहंतिप्रणिहन्ताप्रणियातिप्रणियाताप्रणिवातिप्रणिवाताप्रणिद्रातिप्रणिद्राताप्रणिप्सातात्प्रणिवपतिप्र
णिवप्ताप्रणिवहतिप्रणिवोढाप्रणिशाम्यतिप्रणिशमिताप्रणिचिनोतिप्रणिचेताप्रणिदेग्धिप्रणिदेग्धागदादि
पोन्निर्देशादनन्तरस्यकार्यमित्यडाव्यवायेकर्येणात्वंप्रागागदत्परिणागदेदिति अडागमस्वागोविहितोविकरणात्त
स्वगुरुशब्दोगग्रहणेनग्रहीतुमितिनैषदोषःअथयथायमंद्रुकस्तुत्यासंवेध्यतेनिपानिर्देशायडेवत्तनिरच्यर्थाः॥
वाणोनेकरखादौ ८२॥गेरितिवर्त्ततेअषकारांतेऽकारखकारादौधौपरतःगेस्थान्निमित्तात्द्वानेर्णोभवतिप्रणिप ईप॰७
चतिप्रणिपचतिपरिणिभिनत्तिपरिनिभिनत्तिअषांतइतिकिंप्रणिपेष्टाक्षेत्रग्रहणमुपदेशार्थंइहापिनभवतिप्रणि ७०७

ष्टोनइत्यनेनयोगेनविभक्तःऋतिनंदिनखिनाधनाथुवर्जमितिवचनात्।नरोःणः८।४।॥नरोःणकारान्तंस्यराल्वं॥०॥०॥७॥
त्वंभवतिप्रणायतिप्रणायकःपरिणायकःणइतिकिंप्रनष्टःप्रनष्टंनिचाकारांतस्यैवेतिनियमात्णत्वाभावःनरोरेव
षकारांतस्येतिकस्मान्ननियमःअन्यस्यणकारांतस्यासंभवात्संभवेवाणत्वोपदेशाद्वैयर्थ्यात्ःणत्वोपदेशोहिणो
नइतिविकृतिद्वारेणत्वार्थः॥नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहंतियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोति
देग्धिषु८।१॥गिरुक्कान्निमित्तात्गैर्नेर्नकारस्यणत्वंभवत्यसेपिगदादिषुपरतःप्रणिगदतिपरिणिगदतिसेपिप्र
णिगदितापरिणिगदिताप्रणिनदतिताप्रणिनदितापरिणिनदिताप्रणिपततिप्रणिपतितताप्रणिपद्यतेप्रणिपन्ना।
भुसेज्जेप्रणिदधातिप्रणिदाताप्रणिदधातिप्रणिधातामाइतिमाङ्मेङोग्रहणंप्रणिमिमीतेप्रणिमातामेङ्कृ
तात्वस्यैवग्रहणंप्रणिमास्यतेप्रणिमातामीञ्हिंसायांदुमिञ्प्रक्षेपणेपराइत्यनयोःमित्माङ्रिहाडांप्येचेतिकृता

सचस्यानितेरुभौनकारैर्विनम्यतेगेरिनिवर्त्ततेप्राणिणिषतिपराणिषतिपराणिणत् अचद्विवेक्नतेचरूपेणाव्यवधा
नाद्धात्तकारस्यनप्राप्नोति इत्येवमर्थसूत्रं उभौग्रहणं किमर्थं यावता पूर्वेनकारस्यपूर्वसूत्रेणणत्वंसिद्धं योस्त्वारंभसा
मर्थ्यान्त्वकारवा‒‒‒‒‒‒‒तिनापिद्वितीयस्यणत्वमुच्यमानेपूर्वस्यापवादःसचस्येनिवस निर्देशाद्न्यथाचाद्वित्वेवो
च्येत्तनियमार्थंतर्ह्युभौग्रहणं गेरणंतरमुभयोरेवणत्वंनतृतीयस्यप्राणिणिषयतेलुङिकचिचक्नतेपुनःकचिद्वित्वेस
तिप्राणिनिषरार।ननुचपूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्व इतिवचनात्प्‒‒‒‒‒‒सतिउभयोर्नत्वंलभ्यते इतिनार्थोनेनेतिउभौग्रह
णार्थंतर्हिसूत्रंकर्तव्यंनचपूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्व इतीदंसर्वविषयमन्यथाष्ठोजिढद्वित्वमढत्वष्टुत्वढखानामसिद्धत्वा। ७०८
माचात्तर्हीत्येतस्यद्वित्वेनस्यात्॥हंतेः८७।‒‒‒‒‒‒‒हंतेर्नकारस्यणोभवतिगेरिनिवर्त्ततेप्रहणपतेपरिहणनंअत्तः

पेत्यनिमद्धे रकारेतत्वात्स्वतिप्रणीप्रष्टा अकरवाद्याविनिकिंप्रतिकरोतिप्रनिषाद्ति अत्रापि अकुरवोरिति सि

द्धे आदिग्रहणमुपदेशार्थं प्रनिचकारप्रणीचपादहिमो र्न्तुनो ८।४।हिमी इत्येतयोर्नुनोतयोर्णत्वंभवतिकिस्यान्नि।

मिजानत्प्राहिणोतिप्रहिणुतिःप्रमीणातिप्रमीणीतः एवीन्त्वयोः स्वकदेशनिकृतस्यानन्यत्वास्मत्वे।।आनि र्८।४।।

आनीरित्येतस्य धोः परस्य णो भवति आनिंप्रनिगित्वाभावात् उह गिग्रहणं प्रादिमात्रोपलक्षणं प्रवपाणि प्रयाणि

अर्थवद्------ एवानेर्ग्रहनादिहनभवति प्रवपद्धावपायेषां तानि प्रवयानि मोसानि आनीत्यविभक्तिको निर्दे

देशः।णोन्नितिः ८।४।।गेः परस्मान्नितेर्नकारस्य णो भवति प्राणिति र्पर्याणिति अथ द्धवार्येपि पर्यणीत पुराणं प्रहणीत्र

पवादविषयेपिणत्वार्थं हे प्राणिति स्पतस्य किं अंतस्ये निप्रनिषेधः प्रान्यःतिपः----निर्देशार्थः।।सचस्योमो ८।४।।

आजदिति अचइति क्विप्रभृणः॥णोर्वा॥१००॥णपंताद्यो विहितो ऽःकृत्तस्या चट त्तरस्य नकारस्य णत्वंभवति गेरिति वर्त्तते प्र
यापणं प्रयापनं नतु प्रयाप्यमाणा इत्यत्र यका व्यवहितत्वात् कृयंत्कृतोणत्वं अद्यवाय इति वर्त्तते णपंताद्दिहितस्य कृतो
--------- व्यंजनपूर्वेणानित्ये प्राप्ते विकल्पोयं॥हलश्चेजुडः॥१०१॥इजुडः सर्वस्य हलंतत्वात् हस्य हराणामादिविज्ञे
परांहलादेरिजुडो धोः परस्य कृति नकारस्य णत्वं भवति गेर्निमित्तात् प्रकोपणं प्रकोपनं प्रमोहणं प्रमोहनं कृत्कृत्स्य चइति वि
कल्पः रुधरुधोणति इत्यमेव ज्ञापकं कृत्यपि णत्वादावप्यस्तिएकदेशविकृतस्यानित्यत्वात् तुभन ः त्तुभ्नंनिनमुक्तः नतुवर्त्ति
विकरणांतनिर्देशः किं क्षोभणं तर्प्पणं नंदिनं नंदनं नगरकुत्सेते षां पूर्व्वपदात् स्वावगडइति णत्वं प्राप्ते हरिनंदि हरिनंदनः १०८
गिरिनगरं नत्त्वनंनदनगहणानिवेसनिवासअग्निअरूपपूतान्युत्तरपदानि संज्ञायामेव परिनर्त्तनं परिनंदनेभेरिनंदनः

शब्दस्यगिसंज्ञोकान्तर्हणपतेश्चान्तर्हननं उतरत्रचेतिव्यवस्थितविभाषावलोकनात्रदेशाविषयेनभवति अंतर्ह
ननोदेशः अयइतिकिं अग्रांतिप्रधानि यनात्पूर्वंणादिसूत्रे अंतर्घणादीनांनिपातनासत्वे अयइतियोगविभागात्हंतेर
घः——————ऽयं जेनेहनभवतिउत्तमइतिसंज्ञायांपूर्वपदात्स्वावगरजिरात्वेप्रासे असंज्ञत्वेकास्यौणइति।वाम्वोः
र्दे२॥मकारवयोः परतः हंतेनकारस्यवाणत्वंभवति प्रहण्वः प्रहन्वः प्रहण्मः प्रहन्मः वाग्रहणंपूर्वविधिनांनित्यार्थं॥हृ
त्यचः र्दे३॥कृत्यस्थोयोनकारः तस्यच अत्तस्यणोभवति अस्मात्हलंतीतिनकारस्यविशेषणंना चः कृत्संज्ञकाच्चापश
रस्यनकारस्यणत्वंभवतीत्यर्थः प्रयाणंप्रवहणंप्रयायमाणंप्रयाणी यं प्रयाणिहंतेवृषलप्रयायिणः प्रहीणः प्रहीण
वान् अंतः शब्दस्यगिले अंतर्याणं अंतरयाणं वेतिव्यवस्थितविभाषाभिसंबंधादिहनोदेशः इतिइहापिभवतिनिर्विणाः प्रा

दितिप्रतिषेधं वक्ष्यति तवर्गस्य चवर्गेण तत्त्वविधानोत्तिगत्त्वविकल्पार्थयति तत्त्वविज्ञयति सरित्सपः भवाञ्जकारीपतिम्बा
विति सिद्धे श्चुनेति निर्देशः शादितिप्रतिषेधस्य ज्ञापकः परेण पूर्वेण च चुना योगे चुत्वमिति तेन राज्ञः याच्ञा मज्जिन
श्रोसँलीति निर्देशात् मज्जति भ्रज्जति इत्यत्र चुत्वे कर्तव्ये जस्त्वं नासिद्धं ॥ ष्टुना ष्टुः १०४॥ ष्टाकारतवर्गयोः षका
रटवर्गाभ्यां योगे षकारटवर्गौ भवतः अत्रापि नतोः षीति प्रतिषेधात् स्थानिनिमित्तयोर्यथासंख्याभावः सकारस्य ष
कारेण कण्ठ्येद्वोतस्यैव टवर्गेण अस्य श्चीकृते पुरुषष्ट्क्ष्यति तवर्गस्य षकारेण परेण प्रतिषेधं वक्ष्यति पूर्वेण पेष्टा
पेष्टं तवर्गस्य टवर्गेण ईट्ट ईडे अट्ट अट्टते तकारोपदेशः क्विपि स्कोंतस्य चक्षते अवगार्यः मरुट् टकयति अट्टुत्र ७१
ट्टुत्र ट्टुतिस्वाविद्वो कृते भवारसकारीयति पदस्य टोर्नाम्नवति नगरी १०५॥ पदस्य टोः परेषां नाम्नवति नागरी इत्येते

परिगहनं सरनिवसः सरनिवासः सराग्निः दर्भोरूपं आचार्यभोगिनः आचार्यादणत्वं च आचार्यानी चतुर्हायनी वयसि
द्रष्टव्या ईरिकादीनि च वनोत्तरपदानि संज्ञायां ईरिकावनं तिमिरवनं कुवेरवनं हरिकर्मारवनं इति ईरिकादिः आचार्यपूर्नात्तत्रि
यपूर्नादीर्घाह्नी शरदिति अविहितलक्षणो णत्वप्रतिषेधः क्षुभ्नादिषु द्रष्टव्यः ॥ नन्तेर्यङि १०२ नन्तेर्यङि णत्वं
न भवति नरीनृत्यते नरीनृत्यते नरीनृत्यते नरीनृत्यते त्यखेत्याश्रयात् नरीनर्ति नरीनर्ति इति स्तोः श्चुना श्चुः १०३ सकारतव
र्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ भवतः अन्तस्थानां देशयोर्यथासंख्यं स्थानिनिमित्तयोरुक्तं नेष्यते शादिति
तवर्गस्य चुत्वप्रतिषेधो भवतः ज्ञायते सकारस्य शकारेण जिनालयशोभते तस्य चवर्गेण याच्यन्य श्चिचिनोति पुरपर्ड
भ्रष्टव्यन्तिपापे मुनिरिछन्तिकर्मैवं धनं तवर्गस्य शकारेण अग्निचित्छेत्ते अत्वम सिद्धमिति शुत्वे पूर्वेण शकारेणा

मर्ष्यांतपदांतइतिलभ्यतेपरःपदांतस्येतिविभाषयाउदेशोभवतिउःपरतःसुवाडुयतिसुवाग्नयतिषन्मुखःषड्मुखःसन्नय
नेककुम्मंडलकुमंडलंपदांतस्येतिकिंपद्यास्तम्यातिवेत्यनुवृत्तौविभाषाग्रहणोव्यवस्थार्थंतेनस्येनित्यंभवतिवाङ्ग
यंत्वङ्नयंवर्णोवाचेविकारःनित्यंपरादेरितिमयट्त्वचःआगतंहैतुमनुष्याद्वारूप्यःमयडितिमयट्॥अचोरहाद्वे१०॥
अचउत्तरयोर्यारेफहकारौताभ्यांविभाषयोद्वेरूपेभवतःअर्क्कःअर्कःतर्क्कःतर्कःब्रह्मन्नूसस्संसम्लंअचइतिकिंह्नुतेविभाषेत्य
नुवृत्तेर्व्यवस्थाचारोचिद्वित्वन्नभवत्येवआर्द्धीःवर्षतिनर्सेरहोनिमित्तभूतौद्वित्वस्यनचनिमितकार्यंनिमित्तस्यते।
नेहनभवतिभद्रह्रदःअनचि११॥रहाद्विति निवृत्तेंअचइतिवर्त्ततेपरइतिचअचउत्तरस्यपरःविभाषयाद्वेभवतःअन
चिदध्यात्रदध्यत्रमध्वत्रमध्वत्रअत्रपकारवकारौनिमित्तंअनचीतिपतिपर्युदासःहल्वनहरांवर्त्तव्यंस्वेत्तरिप्रसत्यप्र

षांटुत्वंभवति षण्णांषण्णवति षण्णगरीनियमार्थमिदं पदांताट्टोःपरस्यनान्यस्येतितत्वामृतलिड्इति टुःखंपदांतस्यैव
नियमाविहाप्रतिषेधः ईडस्तुतेरीड्डेपरस्येतिवर्तमानेपुनःपरस्येतिमहणामतार्थंननुतथापिनाम्नवतिनगरीषुप
रपतःपूर्वस्यपदांतत्वसिद्धेः परस्येतिकिमर्थंअतत्यजानीयस्यसकारस्यापिपरस्यष्टुत्वनिवृत्तिर्यथास्यात् मधुलि
ट्तीर्दृति॥ नतोःषि १०६॥ तवर्गस्यषकारेयदुक्तंतन्नभवति टुत्वमुक्तंनीर्थकृत्षोडशः भवान्षंढः॥ शात् १०७॥ शका
रात्परस्यतवर्गस्ययदुक्तंतन्नभवति किमुक्तं चुत्वंप्रश्नः विश्नः पदांतस्यशकारस्याभावात् अपदांतेप्रतिषेधः॥ रक्षसःशो
योवा १०८ रक्षा इत्येतस्यसकारस्यवाषकारोभवति आरक्षाता आरक्षाता पर्याख्यानमिति यत्वस्यासिद्धत्वात् कत्वच
इतिणत्वंनास्ति वेतियोगविभागः तेनचुनायोगेच उद्ज्ञेरितिलक्ष्यं उद्ज्ञिता उद्ज्ञितुं उद्ज्ञितव्यं परोङोविभाषाङेः १०९॥ परस्येतिसा

भवतिभेत्तामेत्तुंविभत्तानि॥विरामेवा१५॥विरामेवर्त्तमानानांकलानांवावर्त्वंभवतिवाक्‌वाग्मधुलिड्मधुलिट्तत्त्वमुन्नत
त्वसुदक्कुपुकुकुव्यप्यनुस्वारस्यपरस्वं१६॥यपिपरतः अनुस्वारस्यपरत्वंभवतिशङ्कितः श्राङ्कितः शिशिङितः शान्तः
कंपितः कुर्वन्तीत्यत्रणत्वमातेरसिद्धत्वात् अनुस्वारः अनुस्वारपरस्वत्वस्यासिद्धत्वात्पश्चादपरिणत्वाभावः यपीतिकिं शि
रसैते॥वापदान्तस्य१७॥पदान्तस्यानुस्वारस्यवापरस्वत्वंभवति यपिपरतः सुधुंकरोतिसुधुङ्कुरोति यपीत्येव॥तोल्लि
१८॥तवर्गस्यलकारेपरस्वत्वंभवतितडिल्लोलाभवाँल्लोकेशः नकारस्यनासिक्योलकारः वेतिनाधिकृतं॥स्थास्तंभोः पूर्व
स्योदः॥१९॥स्थास्तंभिइत्येतयोरुदः परयोः पूर्वस्यस्वंभवति उत्थाता उत्थातुं। उत्तभिता उत्तंभितुं उत्तंभितव्येउद
इतिकानिर्देशात्परस्यादेः अघोषस्यकारस्यतकारः स्थास्तंभोरितिकिं उत्स्विन्नः पूर्वस्येतिकिमर्थं परस्वनिवृत्त्यर्थंउ

तिषेधोयंअविनेतितेनहल्न्यवसानेन्चादिन्नेवान्कंवाक्त्वक्त्वक्अचइत्येवस्मातेंप्सानंव्यवस्थितविभाषाधिका
रात्निप्रभृतिघुनभवतिइंद्रःराष्ट्रंयराःपरस्यमयोश्चिविकल्पःउल्काउल्कावल्मीकःवाल्मीकःचारउत्तरस्यस्वेपः
स्थालीस्थालीरवयउत्तरस्यशरोपिअप्सरःअप्सरःपुचादिनित्वमसिसापेइत्याक्रोशेनेष्पनेहिमात्रापरस्यापि
पावेसूत्रं॥कलोजरकात्रि१२॥कलौवर्णानांजशादेशोभवतिकत्रिपरतःलब्धादोग्धाअबुद्धाअपरांतार्थआरं
मःकरीानिविंरध्महे।।चेचर्त्वं॥१३॥चेवर्तमानानांकलौचर्त्वंभवतिअरत्नंचविरवनिषतिविकेरद्दिठक्यिषतितिश्चा
सतिपेफुल्यतेजिघत्सतिवुसुत्सतेदुठौवेदधौप्रकृतिचरःप्रकृतिचरःप्रकृतिजशःप्रकृतिजशोभवतिअभिन्नरूपाःइत्य
र्थःविषतिटिटीकेतनारपयोजिजनिषतेवुबुधेरिपपदोसर्वत्रस्थानेनेतरतमइतिव्यवस्थाखरि१४॥कलांखरिपरतःचर

कारैसास्य देवत्तेनित्टनीयः ऊमजश्चतुर्थः मध्यमस्य मध्यमयोर्वा खं हलइतिकिं अन्तेयमामितिकिं अर्थ्यो अर्थमर्हति
अर्थो र्थ्यंवा पंथा र्थैइतिनिपातनं यमीतिकिं सा यथासंख्यादिहनभवतिपिष्ये॥ करोकरिख्वे २३॥ हलउनरस्यकरः
ऊरिख्वेपरतः खंभवति प्रमतं वत्रामित्यत्र गेरेत्ता चइत्याकारस्य तकारेकृते त्रयस्तकाराः ऊमजश्चतुर्थः मध्यस्यम
ध्यमयोर्वाखं विकल्पावलोकनात् मरुत इत्यत्र मरुड्दस्यगित्वोपसंख्यानसामर्थ्यात् अनजंतात्पितकारेकृते
चत्वारः नकाराः ऊमजः पंचमः मध्यमस्यमध्यमयोर्मध्यमानांवाखंकरइतिकिं साड्ढ करीतिकिंप्राघोत्तिख्वेइति।
किंतर्हीयथासंख्यासिद्धमितिचेत् उक्षिनासीरिटिपिरिरील्यत्र चतुर्थेपिख्वेत्तनीयस्याखंयथास्यात् चतुष्टयेसमं ७१३
तमङ्स्य॥१२४॥ ऊयोहइत्यादिचतुष्टयेसमंतभद्राचार्यस्यमतेनभवति नान्येषांतथाचैवोदाहृतम्॥ इत्यभयनं

ऽइतिकिंसंस्थितिः उऽइतियोगविभागः कल्पनीयः तेनस्कंदेरपिरोगे पूर्वस्वं उत्कः द्कोनामरोगः ॥ झयोहः ॥२०॥ झयः
पदांतात्तु तस्य हकारस्य पूर्वस्वं भवति सुवाग्घसति मधुलिड्ढसति धर्मविद्धितं ककुब्भसति महाप्राणस्योष्मणः स्था
नेताः ऽघशाः एव पूर्वं चतुर्थो भवति चतुर्थ्ये समंतमद्रूस्ये निवत्यनिजेन विकल्पः सुवाग्हसति मधुलिड्हसति धर्मविदि
तं ककुब्हसति कथं प्राड्हसति ॥ शश्छोटि ॥२१॥ झयः पदांताद्भुतरस्य शकारस्य अटि परतः छकारो भवति वाक्छोभते
धर्मविच्छिते ककुच्छोभते पक्षे न भवति वाक्शोभते धर्मविच्छोभते ककुप्शोभते केचित् शश्छोमीति पठंति तेन तच्छ्लो
कः तच्छ्मसनमिति ॥ हलो यमां यमि खे ॥२२॥ हल उत्तरेषां यमां यमि परतः खं भवति सय्यः इत्यत्र यं मजादिसूत्रेण रूपि
अयदि च हकृते द्वौ यकारौ क्रमजः तृतीयः मध्यमस्थानेन पूर्वं पक्षे न भवति सय्या आदित्या इत्यात्र अल्पयत्नार्थे द्वौ य

दिविरचितायांजैनेंद्रव्याकरणमहावृत्तौपंचमस्याध्यायस्यचतुर्थःपादःसमाप्तः॥ ॥समाप्तश्चायंपंचमोध्यायः

॥५॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥हस्ताक्षरमहावीरलाललेखक॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥